

Natuur in Nederland

STAND VAN ZAKEN EIND 2020 EN ONTWIKKELINGEN IN 2021

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

VOORWOORD

Veelzijdig, verrassend, verlokend. De natuur in Nederland is het allemaal en daar geniet iedereen van. Maar mooie, robuuste natuur is geen vanzelfsprekendheid. Sterker nog, de biodiversiteit in de Nederlandse natuur is echt nog onvoldoende. En dus werken Rijk en provincies hard aan meer én betere natuur. Dat doen we samen met vele andere organisaties. In deze Voortgangsrapportage Natuur rapporteren we over onze inspanningen voor de natuur in 2020.

2020 was natuurlijk een jaar dat in het teken stond van de coronapandemie. Ook de natuur ondervond hiervan de gevolgen. Door de lockdowns en het thuiswerken gingen meer mensen de natuur in. Dit leidde op sommige plekken tot problemen, zoals verstoring van de natuur. Maar het zorgde ook voor meer waardering voor de natuur die we in ons land hebben.

2020 was ook het jaar waarin Rijk en provincies het Programma Natuur presenteerden, als onderdeel van de structurele aanpak stikstof. Met dit Programma Natuur gaan we samen de natuur verder versterken en verbeteren in de komende jaren. Want doen we dat niet, dan halen we de instandhoudingsdoelen uit de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn niet. Zo staat ongeveer driekwart van de flora en fauna die belangrijk zijn voor de biodiversiteit (de habitatrichtlijnsoorten) er niet zo goed voor. Daarom hebben we in het Programma Natuur jaarlijks een bedrag beschikbaar gesteld voor natuurherstel en natuurontwikkeling, tot en met 2030 oplopend naar € 300 miljoen. We nemen vooral maatregelen in en rond beschermdé natuurgebieden. Om zo voor méér grote vuurvlinders, noordse woelmanzen en andere flora en fauna te zorgen.

Als Rijk en provincies verbeteren we niet alleen de *kwaliteit* van de natuur, we vergroten ook de *oppervlakte* natuur. De provincies hebben in 2013 afgesproken dat ze eind 2027 80.000 hectare nieuwe natuur ingericht hebben voor het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Dat is een gebied bijna zo groot als de Veluwe (circa 90.000 hectare). Het aantal hectares dat de provincies per jaar inrichten, is redelijk stabiel. Daarmee neemt het totaal aan ingerichte natuur toe, zo ook in 2020. Toch is er nog meer nodig om het doel voor 2027 te halen. Provincies hebben daarom een versnelling voor het inrichten van het NNN ingezet, of werken deze versnellingsstrategieën nog uit. Denk daarbij aan de inzet van aanvullende verwervingsinstrumenten, samenwerkingsverbanden of extra personele capaciteit. Om daarbij kennis uit te wisselen, belemmeringen in beeld te brengen en te adviseren over mogelijke versnellingsacties, hebben Rijk en provincie besloten een Taskforce ‘Versnelling inrichting restopgave 80.000 ha extra natuur’ in te stellen.

Kortom, we hebben mooie stappen gezet in 2020, maar tegelijk wacht ons nog een stevige uitdaging voor de komende jaren. De provincies en het Rijk zetten hier hun schouders onder!

Anita Pijpelink

Gedeputeerde Zeeland
IPO Bestuurlijke
Adviescommissie
Vitaal Platteland

Carola Schouten

Minister van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

INHOUD

Voorwoord

Managementsamenvatting

1 Context en actualiteit

2 Voortgang Natuurpact

2.1 Natuurnetwerk Nederland: inrichting en omvang	12
2.2 Soortenbescherming	18
2.3 Natuur buiten het NNN en de Natura 2000	22
2.4 Agrarisch natuurbeheer	23
2.5 Natuur en water	28
2.6 Natuur & economie	29
2.7 Vermaatschappelijking van natuur	34

3 Natuurkwaliteit

4 Rijksonderdelen natuurbeleid

4.1 Grote wateren	44
4.2 Caribisch Nederland	50
4.3 Regeling Versneld natuurherstel	50
4.4 Ontsnippering	51

5 Nationale parken

Bijlagen

Colofon

MANAGEMENTSAMENVATTING

Provincies, Rijk en vele partners werken samen aan de kwaliteit en de hoeveelheid natuur. In 2013 maakten Rijk en provincies in het Natuurpact afspraken over hoe natuur op land te ontwikkelen en beheren. Tot 2027 wordt dit via drie hoofdambities gerealiseerd: door het vergroten van de biodiversiteit, het versterken van de maatschappelijke betrokkenheid bij natuur en het versterken van de verbinding tussen natuur en economie. Elk jaar rapporteren Rijk en provincies over de stand van zaken in de Voortgangsrapportage Natuur. Hieronder vatten we de belangrijkste activiteiten samen die voor de natuur in Nederland in 2020 hebben plaatsgevonden. Dit doen we op verzoek van de Tweede Kamer aan de hand van de volgende indicatoren: het aantal verworven hectares voor nieuwe natuur (natuurkwantiteit), het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer en de conditie van soorten planten en dieren en ecosystemen (natuurkwaliteit). Ook komt in deze samenvatting de natuur buiten het Natuurnetwerk Nederland aan de orde, en beschrijven we de activiteiten in de grote wateren en in de nationale parken.

Hoe het gaat met de natuur in Nederland rapporteren we aan de hand van de natuurkwantiteit en natuurkwaliteit.

Natuurkwantiteit

Natuurnetwerk Nederland (NNN): tempoversnelling op inrichten extra hectares

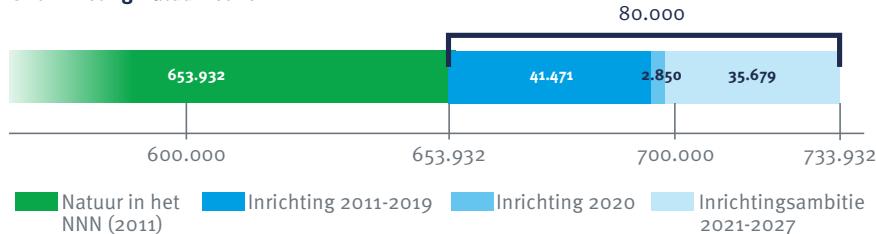
In het Natuurpact hebben Rijk en provincies afgesproken om 80.000 extra hectare natuur op land aan te leggen binnen het NNN tot 2027. Deze extra nieuwe natuur zorgt voor versterking en behoud van (kwetsbare) natuur en biodiversiteit.

Stand van zaken

Tot en met 2020 is 44.321 hectare natuur ingericht. In 2020 bedroeg de daadwerkelijke toename 2.850 hectare. Dat betekent dat er in de periode 2021 – 2027 nog 35.679 hectare ingericht moet worden. De oppervlakte

natuur binnen de begrenzing van het NNN bedroeg op 31 december 2020 698.253 hectare.

Ontwikkeling Natuurnetwerk

Het aantal hectares dat per jaar voor het NNN wordt ingericht, is de laatste jaren redelijk stabiel. Uit een recente verkenning (voorjaar 2021) blijkt dat circa 40% van de resterende hectares al in de pijplijn zit bij provincies als in te richten NNN, de zogenaamde onderhanden hectares. Deze hectares zullen op de korte en middellange termijn onderdeel uitmaken van de totale omvang van de natuur binnen het netwerk. Voor circa 60% van de genoemde resterende hectares moeten de processen voor inrichting starten. Dit vereist een aanzienlijke inspanning voor de provincies.

Versnellingsstrategieën, Programma Natuur en taskforce

Het verwerven en inrichten van gronden is een proces dat jaren in beslag neemt. Het moet ook gedegen gebeuren, in afstemming met veel partijen. Daarbij krijgen provincies te maken met obstakels die het realisatietempo vertragen. Bijvoorbeeld stijgende grondprijzen, een te lage grondmobiliteit, een tekort aan ruilgronden en geringe bereidwilligheid van grondeigenaren om grond te verkopen of de functie te veranderen naar natuur. Het Programma Natuur biedt ruimte om deze trends deels te ondervangen voor de zogeheten sleutelhectares. Provincies zetten daarnaast onvermindert in op versnellingsstrategieën, verwervingsinstrumenten en extra personele capaciteit.

Rijk en provincies zijn gezamenlijk van mening dat urgente actie nodig is om de voortgang van de gemaakte afspraken te versnellen. Daarom hebben zij besloten de Taskforce ‘Versnelling inrichting restopgave 80.000 ha extra natuur’ in te stellen. Deze taskforce brengt belemmeringen en mogelijke versnellingsacties in beeld en adviseert wat er de komende jaren nodig en mogelijk is om het afgesproken einddoel voor 2027 wel te realiseren.

Omvang areaal Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer: collectieven en stelsel functioneren, doorontwikkeling nodig

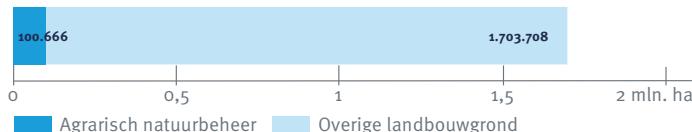
Naast de inrichting en het beheer van natuur binnen het NNN, werken Rijk en provincies ook aan de verbetering van de biodiversiteit en waterkwaliteit in het agrarisch gebied via het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). De kern van dit programma is een leefgebiedenbenadering voor (dier)soorten van internationaal belang op basis van een collectieve, gebiedsgerichte aanpak. Het ANLb gaat uit van effectief en efficiënt agrarisch natuurbeheer (meer natuurwinst) en een collectieve, gebiedsgerichte aanpak en verantwoordelijkheid.

Stand van zaken

In 2020 nam de oppervlakte agrarisch natuurbeheer in Nederland toe met circa 4.300 hectare ten opzichte van 2019. In totaal is 100.666 hectare onder beheer. Daarmee wordt op ruim 5% van het agrarische areaal enige vorm van agrarisch natuurbeheer uitgevoerd. Bijna 80% van dit areaal wordt beheerd voor weidevogels. Sinds de invoering van het ANLb is het uitgekeerde bedrag aan de collectieven per beheerjaar toegenomen, van € 42,4 miljoen in 2016 tot € 77 miljoen voor beheerjaar 2020.

Aandeel agrarisch natuurbeheer in totaal landbouwgebied (in hectare)

Omvang netwerk

In 2020 is het ANLb tussentijds geëvalueerd. Hoewel het nog te vroeg is om uitspraken te doen over de ecologische effectiviteit, blijkt dat het stelsel robuust is en werkt. De agrarische collectieven raken vertrouwder met hun rol in het stelsel en werken verder aan hun professionalisering; als uitvoerders van het ANLb en als gebiedspartners. Hierdoor is in 2020 de uitvoerbaarheid in het nieuwe stelsel toegenomen. Boeren zijn ook enthousiast om mee te doen. Er zijn zelfs wachtlijsten. De financiële middelen voor deelname zijn echter beperkt. Voortzetting en doorontwikkeling van het ANLb is nodig, net als samenwerking met terreinbeherende organisaties, natuurorganisaties en waterschappen. Want al neemt de biodiversiteit toe bij boerenland met agrarisch natuurbeheer, de biodiversiteit op het totale boerenland in Nederland neemt af. Provincies zetten zich daarom in op mogelijkheden voor natuurbewust agrarisch te ondernemen, als onderdeel van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Ook het toenemende aantal marktinitiatieven draagt hieraan bij.

Groene en blauwe dooradering van het Nederlandse cultuurlandschap is ook een van de manieren waarop we de biodiversiteit in het landelijk gebied willen verhogen. In 2020 hebben partners uit het Deltaplan Biodiversiteit samengewerkt aan het raamwerk van het Aanvalsplan Landschapselementen. Dit wordt in 2021 een uitvoeringsprogramma.

Natuurkwaliteit

De natuurkwaliteit beschrijven we aan de hand van de conditie van soorten en de conditie van ecosystemen. Beide rapporteren op verschillende manieren over natuurkwaliteit: de eerste gaat over de stand van zaken rondom soorten planten en dieren en de tweede gaat over de oppervlakte en kwaliteit van ecosystemen. Vanaf dit jaar wordt in de Voortgangsrapportage Natuur de informatie over natuurkwaliteit zoveel mogelijk gepresenteerd conform de door de Tweede Kamer gewenste indicatoren.

Het liefst zouden we de natuurkwaliteit beschrijven aan de hand van één simpele grafiek of één tabel. Maar daarvoor is de natuur en ook het natuurbeleid te complex. Op basis van een advies van WENR (Wageningen

Environmental Research) hanteren we acht indicatoren die de toestand en trends van soorten en ecosystemen weergeven. Daarbij maken we onderscheid tussen de soorten en habitattypen van de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) enerzijds en ‘alle’ soorten en ecosystemen anderzijds. De indicatoren geven een landelijk beeld en (nog) relatief weinig informatie over de kwaliteit van de grotere wateren, zoals de Noordzee.

Stand van zaken soorten en habitattypen VHR

Kijkend naar de doelen van de VHR is de natuurkwaliteit nog onvoldoende. Ongeveer driekwart van de habitatrichtlijnsoorten en 90% van de habitattypen verkeren in een ongunstige staat van instandhouding (Svl). Daarentegen is de trend voor de VHR-soorten ongeveer gelijk gebleven of duidt op een lichte verbetering. Van de habitatrichtlijnsoorten zijn meer soorten toegenomen dan afgenomen. Dat geldt in mindere mate ook voor de vogels van de Vogelrichtlijn, waarbij vooruitgaande en achteruitgaande soorten elkaar iets meer in balans houden. Voor de habitattypen zijn in de afgelopen periode (iets) meer habitattypen met een ongunstige Svl nog verder achteruitgegaan dan vooruitgegaan. vergeleken met andere Europese landen scoort Nederland laag als het gaat om de toestand van VHR-soorten en habitattypen. De trends van de VHR-soorten en habitattypen zijn in internationaal perspectief echter beduidend gunstiger.

Stand van zaken ‘alle’ soorten en ecosystemen

Deze categorie laat zien dat in 2020 bijna 61% van de soorten niet werd bedreigd in zijn voortbestaan. Vanaf 2008 vertonen echter iets meer soorten een afname dan een toename. Van ‘alle’ ecosystemen heeft 38% van het areaal landnatuur een vrij hoge tot hoge kwaliteit, tegenover 60% met een vrij lage tot lage kwaliteit.

Voor meer informatie over condities en trends van soorten en ecosystemen, zie [hoofdstuk 3](#).

Natuur buiten NNN, grote wateren en nationale parken

In deze voortgangsrapportage rapporteren we voor de eerste keer over de omvang en ligging van natuurgebieden op het land buiten het NNN en de Natura 2000-gebieden. De oppervlakte natuur op het land buiten het NNN en de Natura 2000-gebieden is op 1 januari 2021 42.672 hectare. Ook grote wateren maken onderdeel uit van de natuur. Hiervoor wordt een groot aantal projecten uitgevoerd voor behoud, herstel en ontwikkeling. Tot slot heeft de ontwikkeling van de nationale parken in 2020 een impuls gekregen dankzij de openstelling van de regeling Tijdelijke ondersteuning nationale parken. In 2020 zijn er bij de Commissie Nationale Parken twee nieuwe statusaanvragen ingediend voor het oprichten van een nationaal park. Het gaat om de parken Van Gogh in de provincie Noord-Brabant en Hollandse Duinen in de provincie Zuid-Holland.

Context en actualiteit

LEESWIJZER

In deze jaarlijkse, gezamenlijke Voortgangsrapportage Natuur rapporteren Rijk en provincies over de voortgang van het natuurbeleid. Deze zevende Voortgangsrapportage Natuur (VRN) zoomt specifiek in op 2020. Centraal hierin staan de afspraken die zijn vastgelegd in het Natuurpact van 2013, waaronder de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland. In hoofdstuk 2 doen we hier verslag van. Hoofdstuk 3 gaat over de kwaliteit van onze natuur. In hoofdstuk 4 rapporteert het Rijk over een aantal specifieke projecten waarvoor het Rijk verantwoordelijk is. In hoofdstuk 5 staan de nationale parken centraal. Waar de zevende VRN vooral terugkijkt op de ontwikkelingen in 2020, zoomen we in dit eerste hoofdstuk vooral in op enkele actuele ontwikkelingen in het natuurbeleid die zowel in 2020 als in 2021 hebben plaatsgevonden.

Het natuurbeleid anno 2020 in vogelvlucht

In 2020 stond de Nederlandse natuur volop in de belangstelling. Er klonken harde alarmbelletjes dat het niet goed gaat met de natuur. Diverse besluiten werden genomen om hier nog meer en sneller werk van te maken. Niet alleen voor de natuur, maar ook voor andere grote maatschappelijke opgaven waar Nederland voor aan de lat staat, zoals de woningbouwopgave. Zo aanvaardden de Eerste en Tweede Kamer de Wet stikstofreductie en natuurherstel. Rijk en provincies presenteerden gezamenlijk het hierbij behorende Programma Natuur. Ook de Bossenstrategie, eveneens een gemeenschappelijk initiatief van Rijk en provincies, werd gepubliceerd. Daarnaast kwam in 2020 het probleem van droogte en de gevolgen daarvan voor de natuur, pregnant aan de oppervlakte. En publiceerde het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) zijn tweede Lerende evaluatie van het Natuurpact.

Uiteraard was 2020 vooral het jaar van de coronapandemie. Deze heeft ook een relatie met natuur. Enerzijds kan de over-exploitatie van ons milieu en de natuur een bron zijn van nieuwe virussen en ziekten zoals COVID-19. Verstoring van het ecosysteem kan de verspreiding van zoönose veroorzaken (virussen die op mensen overspringen via dieren). Anderzijds is door corona de recreatiedruk in onze natuur toegenomen. Door de lockdown en het vele thuiswerken zijn veel mensen hun directe leefomgeving veel meer gaan ontdekken en waarderen. Op sommige plekken leidde de toegenomen recreatiedruk ook tot problemen, zoals verstoring van de natuur.

Veel over gepubliceerd

In 2020 zijn diverse andere rapportages over het natuurdomein verschenen. De belangrijkste rapporten die een raakvlak hebben met deze VRN zijn de Natuurverkenning, de tweede Lerende evaluatie van het Natuurpact, de tweejaarlijkse Balans van de Leefomgeving (alle van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL)) en de nationale evaluatie van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) (Wageningen University & Research).

Programma Natuur

In juli 2020 presenteerden Rijk en provincies, als onderdeel van de structurele aanpak stikstof, het Programma Natuur. Met dit Programma Natuur gaan we samen de natuur verder versterken en verbeteren in de komende jaren. Want zonder intensivering van het beleid gaan we de instandhoudingsdoelen uit de Europese Vogel- en Habitatrijlijn, die zo belangrijk zijn voor onze natuur, niet halen. Tot en met 2030 is jaarlijks een extra substantieel bedrag, oplopend naar € 300 miljoen, beschikbaar gesteld voor natuurherstel en natuurontwikkeling. De inzet richt zich vooral op maatregelen in en rond beschermd natuurgebieden (Natura 2000 en het Natuurnetwerk Nederland). Daarnaast zijn in 2020 voorbereidingen getroffen voor een gebiedsaanpak, voor de wettelijke

TWEEDE LERENDE EVALUATIE VAN HET NATUURPACT

In het Natuurpact is afgesproken om middels de methodiek van lerend evalueren de voortgang van de afspraken driejaarlijks te evalueren. In 2020 verscheen de tweede Lerende evaluatie van het Natuurpact. Hierin heeft het PBL samen met Wageningen University & Research en de Vrije Universiteit de balans opgemaakt over de voortgang van de afspraken uit het Natuurpact. Ook hebben zij gekeken hoe het Rijk en de provincies het natuurbeleid kunnen versterken in samenhorigheid met de aanpak van het stikstofprobleem, de klimaatverandering en de omschakeling naar natuurinclusieve kringlooplandbouw. De tweede lerende evaluatie bevat een apart hoofdstuk handelingsperspectieven. Het PBL betreft de impact van en verbinding met andere grote maatschappelijke ontwikkelingen bij zijn aanbevelingen. Zo stelt het planbureau in zijn handelingsperspectieven dat het Rijk en de provincies de kans hebben om de huidige opgaven voor klimaat, stikstof en landbouw te benutten voor structureel natuurherstel en het vergroten van de verbinding van natuur met de samenleving. Provincies en Rijk hebben de aanbevelingen ondertussen samen opgepakt. Bijvoorbeeld met het Programma Natuur, waarmee het huidige natuurbeleid wordt geïntensiveerd. Maar ook met het voornemen te komen tot een Agenda Natuurinclusief waarmee natuurbeleid wordt verbonden met de grote opgaven rond energie, klimaat, landbouw en woningbouw. En met het opstarten van een taskforce om te komen tot een versnelling van de nog in te richten extra hectares natuur.

verankering van een programma stikstof en natuurherstel en voor het opstellen van omgevingswaarden voor stikstof. Het Programma Natuur omvat twee sporen: het Uitvoeringsprogramma Natuur en de Agenda Natuurinclusief.

Uitvoeringsprogramma Natuur

Het eerste spoor is het Uitvoeringsprogramma Natuur, dat eind 2020 is gepubliceerd. Dit uitvoeringsprogramma beoogt een extra investering in natuurherstel en -ontwikkeling, primair gericht op door stikstof overbelaste en gevoelige Natura 2000-gebieden. Hiervoor is in de periode tot en met 2030 ongeveer € 3 miljard beschikbaar. Provincies nemen regie op de gebiedsgerichte uitvoering van de aanvullende natuurmaatregelen. De opgaven en de middelen van het Programma Natuur zijn additioneel op bestaande en lopende afspraken, zoals het Natuurpact (2013). In december 2020 zijn de Tweede Kamer en Provinciale Staten geïnformeerd over het uitvoeringsprogramma van het Programma Natuur. Voor de uitvoering van de eerste fase van dit programma zijn inmiddels concrete afspraken per provincie gemaakt, uitgewerkt in de zogenaamde uitvoeringsarrangementen. Ook is afgesproken om de beheervergoedingen te verhogen. De uitvoering hiervan start in de loop van 2021.

Agenda Natuurinclusief

Het tweede spoor van het Programma Natuur is breder dan alleen de (stikstofgevoelige) natuurgebieden en beoogt bij te dragen aan de noodzakelijke transitie naar een natuurinclusieve samenleving. Met de inzet op spoor 1 alleen gaan we onze doelen namelijk niet halen. Er is meer nodig. In een natuurinclusieve samenleving wordt de natuur niet alleen binnen natuurgebieden versterkt, maar ook daarbuiten: in steden, op het platteland en in de grote wateren, binnen de landbouw, bij uitbreiding van infrastructuur en tijdens de energietransitie. En het gaat niet alleen om handelingen die de natuur beschermen of bevorderen, maar ook om natuur als oplossing in te zetten. Bijvoorbeeld bij hittestress (verkoeling in steden door bomen) of bij overstromingen (ruimte voor de rivieren). Hierbij hoort ook het stimuleren van natuurinclusief gedrag door burgers en bedrijven. Voor het verbeteren van natuur en biodiversiteit is het immers niet voldoende om alleen te investeren in en nabij natuurgebieden. Daarom werken we, mede als vervolg op het eerdere gezamenlijke ambitiedocument Nederland Natuurinclusief, aan een Agenda Natuurinclusief. In april 2021 werd het Handvest Nederland Natuurinclusief gepubliceerd, om in het kader van de kabinetsformatie meer aandacht te vragen voor deze transitie. De Agenda Natuurinclusief is een initiatief van het Rijk

en de provincies, in samenwerking met Natuurmonumenten, LandschappenNL en Staatsbosbeheer. Het is de bedoeling dat het een breed gedragen agenda wordt door zowel de overheid als door burgers en boeren. In de volgende voortgangsrapportage meer hierover.

Bossenstrategie

In 2020 verscheen de Bossenstrategie van Rijk en provincies, met als titel: Bos voor de Toekomst. Met deze strategie streven we naar een gezond, toekomstbestendig en maatschappelijk gewaardeerd bos in 2030. Zo is een van de doelen om het bosareaal in deze periode met 10% te doen toenemen. Daarnaast willen Rijk en provincies samen met partners de kwaliteit van het bos verbeteren en zorgen voor een toename van het aantal bossen en bomen in het landelijk en stedelijk gebied. Voor dat laatste onderdeel werd begin 2021 het Aanvalsplan Landschapselementen gepresenteerd, met het doel om voor 2050 10% groenblauwe dooradering van het landschap te realiseren. Met de Bossenstrategie geven we onder andere invulling aan de ambities uit het Klimaatakkoord en de natuuropgave. Mogelijk wordt in de volgende voortgangsrapportage ook de voortgang van de Bossenstrategie opgenomen. Het kan ook zijn dat de Bossenstrategie een eigen rapportage krijgt.

Internationale dimensie

Natuurbeleid houdt uiteraard niet op bij de landsgrenzen. In 2020 publiceerde de Europese Commissie de EU-Biodiversiteitsstrategie met doelen voor 2030. Deze doelen worden momenteel nader uitgewerkt. Rijk en provincies trekken hier samen in op. Ook op wereldwijd niveau worden langjarige afspraken voorbereid in het kader van het Biodiversiteitsverdrag CBD. Recent heeft de Europese Commissie voorstellen gepresenteerd voor aanvullende wetgeving om de doelen van de Europese klimaatwet te verwezenlijken. Deze zullen de komende jaren eveneens onderwerp van gesprek zijn. Doel is dat Europa in 2050 het eerste klimaatneutrale

continent wordt. De natuur zal daar in het gedachtegoed van een natuurinclusieve samenleving zeker een steentje aan gaan bijdragen. “Deze tien jaar zal het erop aankomen of wij de klimaat- en biodiversiteitscrisis het hoofd kunnen bieden”, aldus Frans Timmermans, vicevoorzitter van de Europese Commissie.

Voortgang Natuurpact

In het Natuurpact (2013) hebben de provincies en het Rijk afgesproken hoe zij de natuur op land ontwikkelen en beheren. De drie hoofdambities in het Natuurpact zijn: de biodiversiteit vergroten, de maatschappelijke betrokkenheid bij natuur versterken en de verbinding tussen natuur en economie versterken. Hiervoor werken Rijk en provincies, binnen hun eigen rollen en verantwoordelijkheden, onder andere aan de aanleg van 80.000 hectare extra natuur in het Natuurnetwerk Nederland, goed (agrarisch) natuurbeheer, en herstel van natuur en water- en milieucondities.

Hoofddoel van het Nederlandse natuurbeleid is het realiseren van een gunstige of – waar dat nog niet mogelijk is – een verbeterde landelijke staat van instandhouding (Svl) van soorten en habitat-types onder de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR). Dit zijn soorten en habitattypen die van grote waarde zijn voor Nederland. De staat van instandhouding is een maat voor het duurzame behoud van een populatie, waarbij verspreiding, populatie, leefgebied en toekomstperspectief meewegen. In het Natuurpact (2013) hebben de provincies en het Rijk afgesproken hoe zij gaan werken aan de ontwikkeling en het beheer van de natuur op land. De drie hoofdambities in het Natuurpact zijn: de biodiversiteit vergroten, de maatschappelijke betrokkenheid bij natuur versterken en de verbinding tussen natuur en economie versterken.

Het Natuurpact is voor het eerst in 2017 geëvalueerd. Toen heeft het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) in kaart gebracht dat met het destijds ingezette natuurbeleid het zogeheten VHR-doelbereik circa 65% zou kunnen bedragen. Dit is het percentage beschermd soorten en habitats op grond van de Vogel- en Habitatrichtlijn waarvoor de benodigde ruimte-, milieu- en watercondities geschikt zijn voor duurzaam voortbestaan. Met de verdere uitwerking van Programma Natuur, aanvullend op het Natuurpact, willen Rijk en provincies dit percentage verder verhogen naar 70% in 2030. We beogen op termijn een verdere impuls te geven aan het VHR-doelbereik door een maatschappelijke transitie naar een natuurinclusieve samenleving te stimuleren, zoals beschreven in Nederland Natuurpositief. Juist ook, omdat hier een grote slag richting een volledig VHR-doelbereik te maken is. Deze ambities krijgen vorm in de Agenda Natuurinclusief, ook onderdeel van Programma Natuur.

2.1 Natuurnetwerk Nederland: inrichting en omvang

Het Natuurnetwerk Nederland (NNN) is het Nederlandse netwerk van bestaande en nieuw in te richten natuurgebieden.

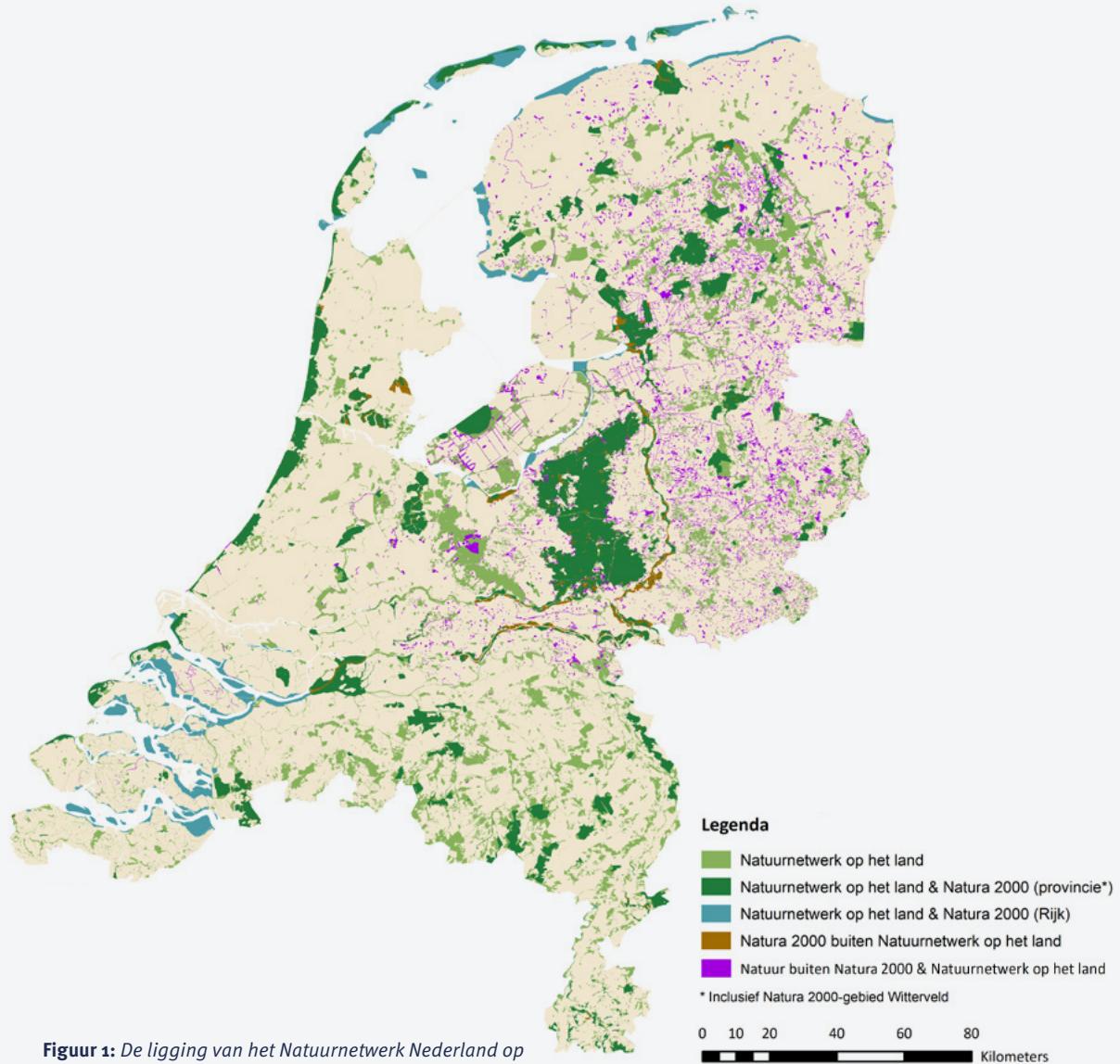
De provincies zijn verantwoordelijk voor het Natuurnetwerk Nederland op het land, voor natuurgebieden die binnen een planologische begrenzing zijn opgenomen (zie [figuur 1](#)). Alle grote wateren (grote rivieren, Deltawateren, IJsselmeergebied en Waddenzee) en de Noordzee behoren tot het NNN op het water en zijn beleidsmatig begrensd. Voor deze gebieden is het Rijk verantwoordelijk (zie [figuur 2](#) en [hoofdstuk 4](#)). Alle Natura 2000-gebieden binnen het NNN op het land en binnen het NNN op het water zijn opgenomen in [figuur 1 en 2](#). [Figuur 1](#) toont de Natura 2000-gebieden waar de provincies voortouwnemer zijn. [Figuur 2](#) presenteert de Natura 2000-gebieden waar het Rijk voortouwnemer is¹. In het Natuurpact is afgesproken dat provincies minimaal 80.000 hectare extra nieuwe natuur inrichten op het land in het Natuurnetwerk Nederland tussen 2011 en 2027.

Voortgang in inrichting

De inrichting van het Natuurnetwerk Nederland is en blijft een belangrijke opgave voor versterking en behoud van (kwetsbare) natuur en biodiversiteit. Rijk en provincies werken hieraan door leefgebieden robuust te maken en te vergroten. Provincies gaan daarom voor het einde van 2027 80.000 hectare nieuwe natuur inrichten (ten opzichte van de uitgangssituatie op 1 januari 2011). Dit gebeurt door (landbouw)grond te verwerven en inrichten, en door gronden in te richten die in eigendom blijven van particulieren (functieverandering).

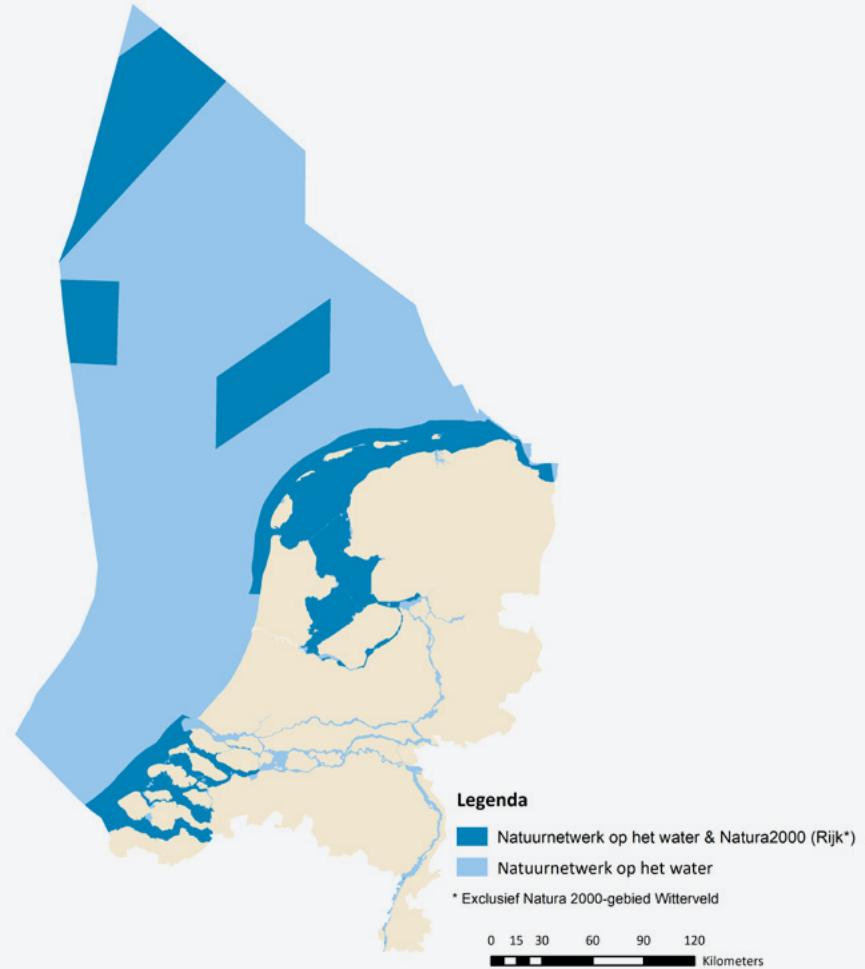
In 2020 hebben provincies 2.850 hectare nieuwe natuur ingericht. In totaal is sinds 1 januari 2011 44.321 hectare nieuwe natuur ingericht. De oppervlakte natuur binnen de begrenzing van het NNN bedraagt op 31 december 2020 698.253 hectare (zie [tabel 1](#)). Dat betekent dat vanaf 1 januari 2021 nog 35.679 hectare ingericht moet gaan worden. Binnen de natuur in het NNN op het land (698.253 hectare) ligt 344.763 hectare in Natura 2000-gebieden. Buiten de natuur in het NNN op het land ligt nog 36.792 hectare aan Natura 2000-gebieden, waar de provincies verantwoordelijk voor zijn (zie ook [2.3](#)).

¹ Vanaf de achtste Voortgangsrapportage Natuur brengen we ook de beschermde gebieden op grond van de Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) in kaart.

Figuur 1: De ligging van het Natuurnetwerk Nederland op het land in 2020, de Natura 2000-gebieden op het land en de natuur buiten het NNN en de Natura 2000 op het land

Bron Natuurnetwerk op het land: VRN rapportages 1 t/m 6 & GIS-data 7e VRN
 Bron Natura 2000: Ministerie LNV 2020

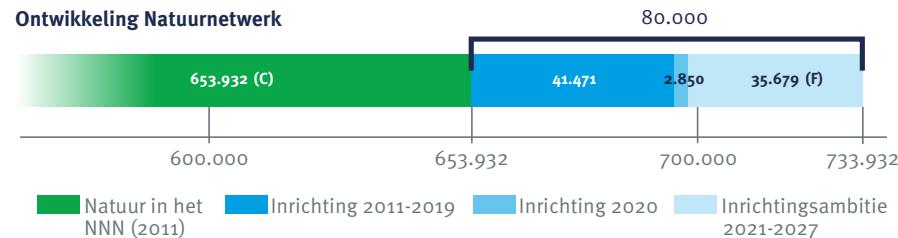
Figuur 2: De ligging van het Natuurnetwerk Nederland en de Natura 2000-gebieden op het water

Bron Natuurnetwerk op het water: Ministerie I&W
 Bron Natura 2000: Ministerie LNV 2020

A Natuur in het NNN tot 1-1-2011	588.000 ha
B Actualisatie natuur in het NNN tot 1-1-2011	65.932 ha
C Totale natuur in het NNN tot 1-1-2011	653.932 ha
D Ingerichte natuur in het NNN tussen 1-1-2011 en 31-12-2020	44.321 ha
E Natuur in het NNN per 31-12-2020	698.253 ha
F Nog in te richten deel van 80.000 ha	35.679 ha
G Verwachte omvang van de natuur binnen het NNN per 31-12-2027	733.932 ha

Tabel 1: Kerngegevens Natuurnetwerk Nederland landnatuur sinds 1-1-2011. Stand van zaken omvang Natuurnetwerk Nederland per 1-1-2021 conform het Natuurpact. Afgesproken is om niet alleen natuurgebieden met SNL-beheersubsidie mee te tellen, maar alle natuur binnen het NNN. Deze hectares worden deels met terugwerkende kracht bij het totaal opgeteld. Dit is de actualisatie (B).

Bron: VRN rapportages 1 t/m 6 & GIS-data 7e VRN

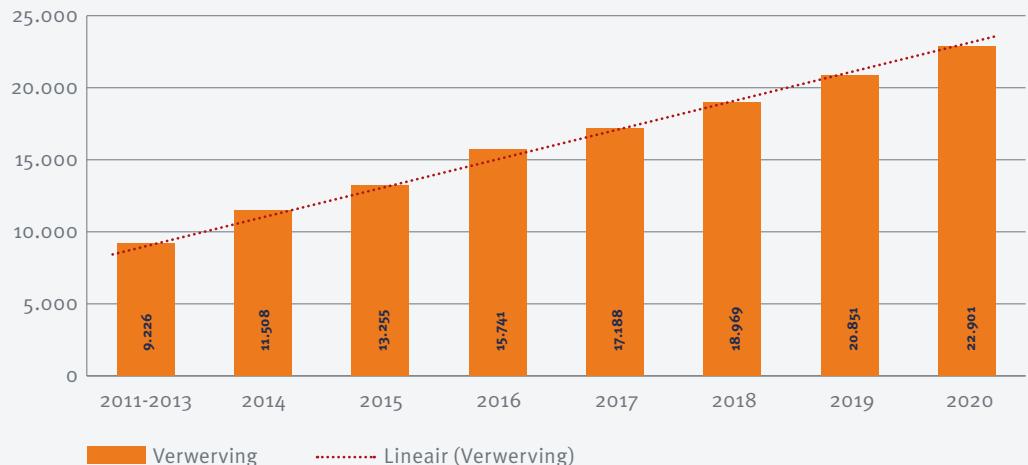
Aanvullende ambitie provincies

Zoals ook in de VRN van 2020 is aangegeven, is de ambitie van provincies om meer landnatuur aan te leggen dan afgesproken. Aanvullend op de inrichtingsopgave van 80.000 hectare willen de provincies 6.908 hectare extra natuur realiseren. Dat brengt de ambitie voor eind 2027 op een totaal van 86.908 hectare nieuwe natuur binnen het NNN. De natuur binnen het NNN heeft dan in totaal een omvang van 740.840 hectare.

Verwerving van gronden

In de periode 2011 tot en met 2020 is 22.901 hectare grond voor nieuwe natuur verworven (zie [figuur 3](#)). In 2020 is 2.050 hectare

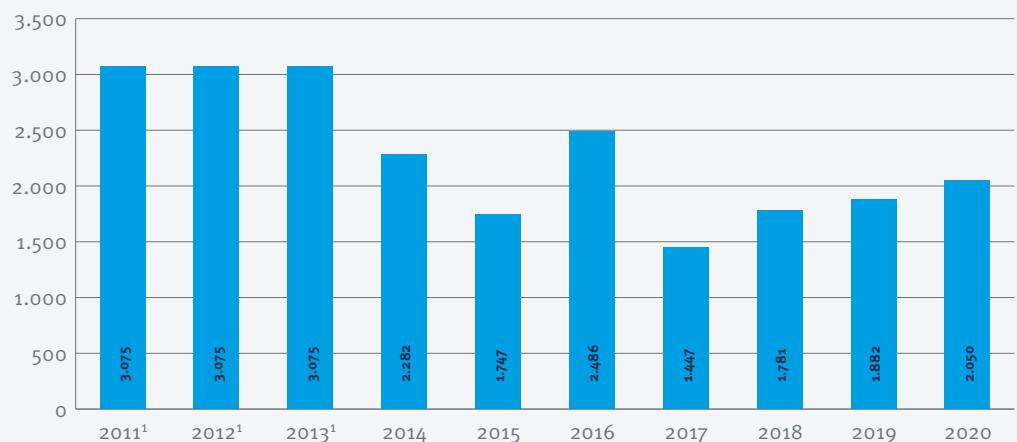
Verwerving ([ha])

Figuur 3: Trend verwerving van gronden, cumulatief

Bron: VRN rapportages 1 t/m 6 & GIS-data 7e VRN

Verwerving/jaar (landelijk [ha])

¹ Voor de jaren 2011-2013 is het jaarlijkse gemiddelde over deze drie jaar opgenomen.

Bron: VRN-rapportages 1 t/m 6 & GIS-data 7e VRN

Figuur 4: Verwerving van gronden, per jaar

verworven. Dat is meer dan voorgaande jaren. Zo is in 2019 1.882 hectare aan natuurgronden verworven en in 2018 1.781 hectare (zie [figuur 4](#)). Een deel van deze hectares is door provincies verworven. Andere gronden (in de meeste gevallen landbouwgrond) blijven in particulier eigendom. Deze krijgen de bestemming natuurgrond door een wijziging in het bestemmingsplan en een notarieel vastgelegde kwalitatieve verplichting. De afwaardering naar natuurgrond wordt dan financieel gecompenseerd. Veel gronden die nodig zijn voor de opgave van 80.000 hectare nieuwe natuur in 2027 zijn al beschikbaar; ze moeten alleen nog ingericht worden.

Inrichting van gronden

Binnen het NNN ingerichte gronden zijn gronden die:

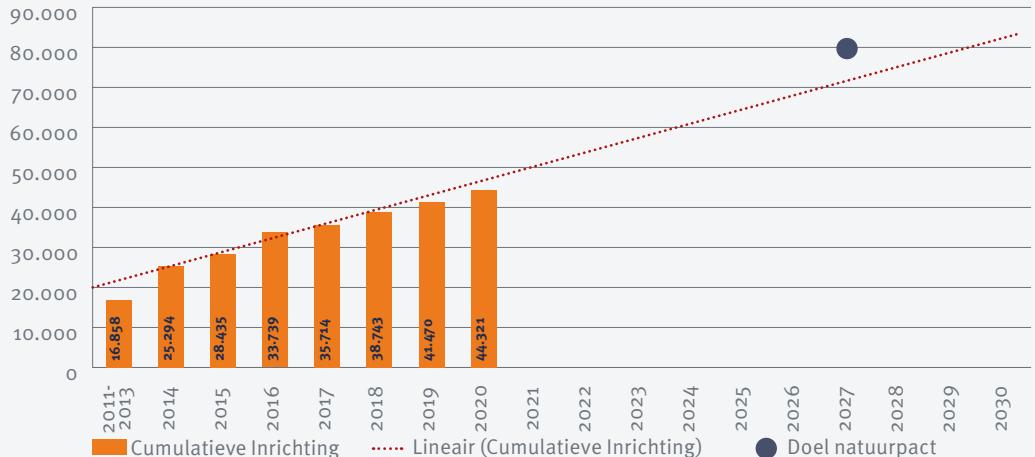
- zijn verworven door provincies of andere organisaties en na functieverandering zijn ingericht;
- in bezit blijven bij grondeigenaren en vanwege functieverandering naar natuur zijn ingericht.

Tot en met 2020 is 44.321 hectare natuur ingericht, zie figuur 5. In 2020 bedroeg de toename 2.850 hectare, zie figuur 5.

Natuur in beheer

In 2020 verstrekten provincies voor 488.937 hectare een natuurbeheersubsidie (SNL of een voorloper daarvan, zie [figuur 7](#)). De totale natuur binnen de NNN-begrenzing bedroeg 1 januari 2021 698.253 hectare. Het werkelijke aantal hectares ligt mogelijk iets hoger omdat de cijfers over de hectares zonder natuurbeheersubsidie nog niet compleet zijn. Door verdergaande digitalisering krijgen we echter steeds nauwkeuriger in beeld wat de exacte oppervlakte van de natuur binnen het NNN is. Een overzicht van de verwerving en inrichting en het beheer per provincie is opgenomen in [bijlage 1](#).

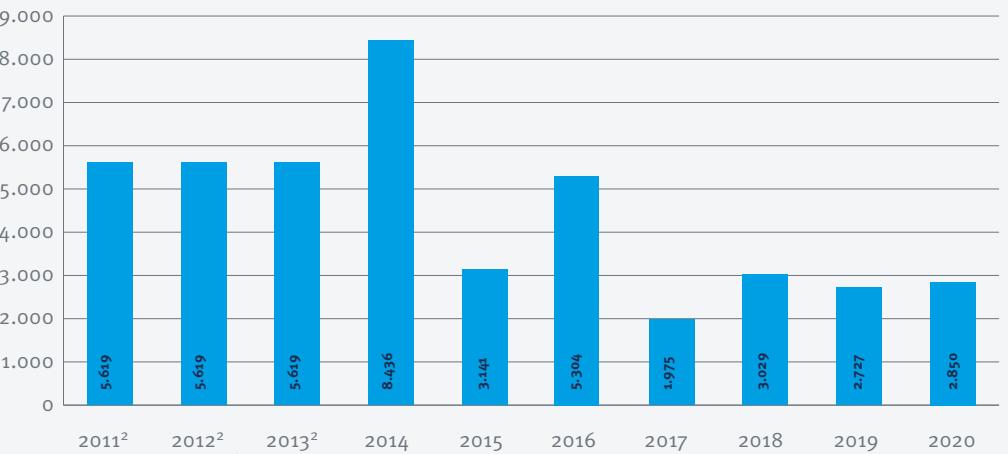
Inrichting [ha]

Figuur 5: Trend inrichting van gronden, cumulatief

Bron: VRN rapportages 1 t/m 6 & GIS-data 7e VRN

Inrichting/jaar (landelijk [ha])

Figuur 6: Inrichting van gronden, per jaar

Concluderend

Het aantal hectares dat jaarlijks voor het NNN wordt ingericht is redelijk stabiel. Desondanks is een blijft versnelling nodig om het doel van ruim 80.000 hectare ingerichte natuur eind 2027 te behalen. Daarvoor resteert nog een periode van zes jaar. Provincies zijn zich daar bewust van. Processen voor verwerving en inrichting van het NNN door provincies gaan onverminderd door. Voor ongeveer 40% van de hectares zijn de processen voor verwerving en inrichting gestart. Dit zijn de zogenaamde onderhanden hectares. Voor ongeveer 60% is dat nog niet het geval. Het behalen van de eindstreep van 2027 vereist dus nog een aanzienlijke inspanning door provincies.

Versnelling dus noodzakelijk

De inrichting van een totaalgebied hangt soms nog op de verwerving van enkele hectares van een grondeigenaar, de zogenaamde sleutelhectares. Pas als deze verworven zijn, kan het hele gebied worden ingericht. En dan kan ook pas de juiste vereiste milieukwaliteit, zoals een hogere grondwaterstand, worden ingesteld.

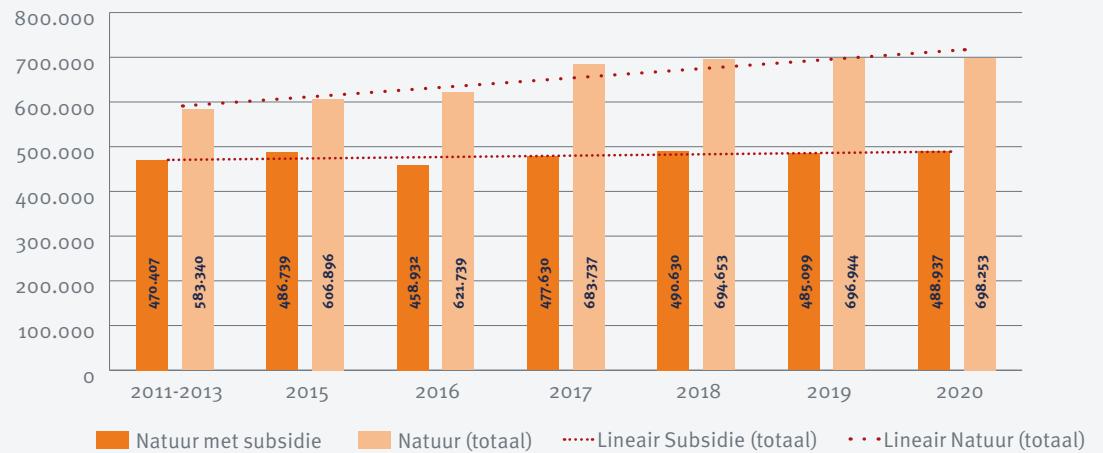
De provincies ervaren bij het verwerven en inrichten van gronden een aantal problemen, die het realisatietempo verlagen:

- Grondprijzen stijgen vanwege een toename in de opgaven voor het landelijk gebied.
- In combinatie met voorgaande een te lage grondmobiliteit en daarmee een tekort aan ruilgronden.
- Geringe bereidwilligheid van grondeigenaren om grond te verkopen of om de functie te veranderen naar natuur. Niet alle provincies maken gebruik van het instrument onteigening/vollede schadeloosstelling.

Het Programma Natuur biedt voor provincies extra mogelijkheden voor versnelling van de verwerving van sleutelhectares binnen het NNN. Maar dat zal waarschijnlijk niet genoeg zijn.

Uit [figuur 5](#) en [figuur 6](#) blijkt dat het inrichtingstempo moet toenemen, om de opgave van 80.000 hectare nieuwe natuur eind

Natuur in het NNN

Figuur 7: De ontwikkeling van de oppervlakte natuur in het NNN sinds 2011 in ha.

Bron: VRN rapportages 1 t/m 6 & GIS-data 7e VRN

2027 te halen. Provincies stellen deze opgave niet ter discussie. Maar er zullen harde noten gekraakt moeten worden. En provincies kunnen dat niet alleen. Dit vraagt om een gedegen aanpak, in samenwerking met alle partijen die invloed hebben om deze opgave te halen. Daarom hebben provincies dit voorjaar, in samenwerking met het ministerie van LNV, een Taskforce ‘Versnelling inrichting restopgave 80.000 ha extra natuur’ ingesteld. Deze taskforce moet inzichtelijk maken wat en wie er de komende jaren nodig zijn om de ambitie te realiseren. In de volgende VRN zullen we de (eerste) resultaten van deze taskforce opnemen.

Zoals ook is aangegeven in de zesde VRN hebben sommige provincies een versnelling voor het inrichten van het NNN al daadwerkelijk ingezet, werken ze versnellingsstrategieën uit of initiëren deze. Dit omvat bijvoorbeeld het inzetten van aanvullende verwerkingsinstrumenten, samenwerkingsverbanden of extra personele capaciteit. De effecten van deze versnellingsstrategieën zullen de komende jaren zichtbaar worden. Bij het starten van processen lopen provincies echter tegen hoger wordende drempels aan, bijvoorbeeld stijgende grondprijzen. Het Programma Natuur biedt ruimte om deze trends deels te ondervangen waardoor ingezette versnellingen door provincies doelmatiger kunnen worden ingezet. Ondanks versnellingsstrategieën en het Programma Natuur is geen regio hetzelfde. Dat wil zeggen dat de inrichting van het NNN maatwerk is en blijft, met als doel het behouden van voldoende maatschappelijk draagvlak voor inrichting van natuur.

KAVELRUIL RIJNSTRANGEN LEVERT MEER NATUUR OP

PROVINCIE GELDERLAND

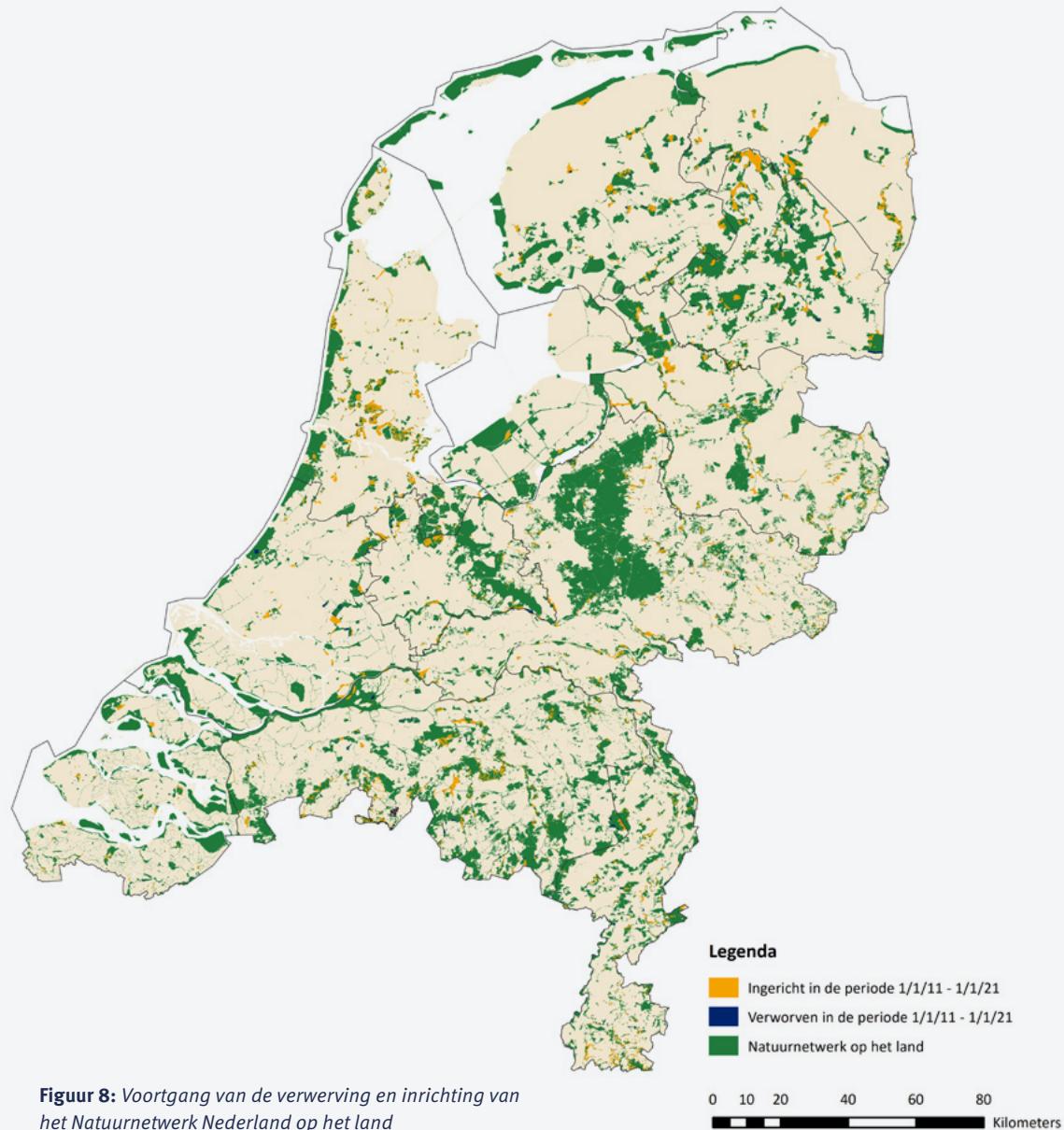
Een bijzonder gebiedsproces vond plaats in het Natura 2000-gebied Rijnstrangen: kavelruil. Hiermee realiseerde de provincie Gelderland veel doelen, op thema's als landbouw, natuur, recreatie, cultuurhistorie en water. Na een lang gebiedsproces dat startte in 2011, vielen in 2020 alle puzzelstukjes in elkaar. Dat jaar wisselde 267 hectare van eigenaar, wat ten goede kwam aan 130 hectare nieuwe natuur, bijvoorbeeld meidoornhagen, 30 kilometer nieuwe houtwallen, een duurzaam rietmoeras en de daarbij horende moerasvogels. Daarnaast kwam er ruimte voor landbouwstructuurverbetering, natuurinclusief boeren én wandelpaden.

VERBINDING EN COMMUNICATIE BELANGRIJK

In dit proces waren verbinding en communicatie belangrijk. Verbinding van verschillende stakeholders én van verschillende opgaven. In het gebied speelden onder meer de volgende opgaven: de aanleg van een overnachtingshaven bij Lobith en de doortrekking van de A15, beide met de bijbehorende natuurcompensatie. Hierover maakte de provincie afspraken met Rijkswaterstaat. Met de diverse grondeigenaren in het gebied werden gesprekken gevoerd en er waren informatieavonden. Ook communicatie met alle betrokken partijen was in dit proces van wezenlijk belang, met name door de lange doorlooptijd. Na een lang gebiedsproces kan er nu geoogst worden.

› Meer informatie over de [Kavelruil Rijnstrangen](#).

Figuur 8: Voortgang van de verwerving en inrichting van het Natuurnetwerk Nederland op het land

Bron: VRN-rapportages 1 t/m 6 & GIS-data 7e VRN

2.2 Soortenbescherming

Soortenbescherming (het beschermen van specifieke soorten planten en dieren) is één van de hoekstenen van het natuurbeleid. Deze bescherming beperkt zich niet tot de N2000-gebieden en het NNN, en richt zich ook niet uitsluitend op soorten die vallen onder de Europese VHR-richtlijnen. Het gaat ook over plant- en diersoorten die niet opgenomen zijn in de VHR-richtlijnen maar waarmee het gewoonweg niet goed gaat, zoals insecten. Soortenbescherming kan de vorm hebben van juridische maatregelen (een bouwverbod), maar ook van fysieke maatregelen om leefgebieden in stand te houden of te verbeteren. Ook kan het gaan om maatregelen die beschermd populaties kunnen versterken, waaronder de bestrijding van invasieve uitheemse populaties. In de voorgaande rapportages zijn we niet ingegaan op deze belangrijke tak van natuurbeleid. Omdat ook hieraan veel wordt gedaan, rapporteren wij daar nu wat uitgebreider over.

Passieve soortenbescherming

De natuurwetgeving (onder andere de Wet Natuurbescherming) is een belangrijk kader waarbinnen de soortenbescherming vorm krijgt. De wet voorziet in passieve en actieve soortenbescherming. Passieve bescherming gebeurt in de vorm van onder meer het vergunningen-, ontheffingen- en handhavingstelsel. Hiermee zien provincies toe op de bescherming van soorten onder de Wet Natuurbescherming. Ook zien zij toe op het voorkomen van verboden handelingen die schadelijk kunnen zijn voor aangewezen beschermd dieren en planten.

Actieve soortenbescherming

Naast deze passieve soortenbescherming zetten provincies in op actieve soortenbescherming. Bijvoorbeeld met fok- en kweekprogramma's, en met maatregelen ter bescherming of stimulering van meerdere plant- en diersoorten, via een leefgebiedenbenadering of soortenmanagementplannen. Daarnaast dragen ook de

BRABANTSE PARTICULIEREN DRAGEN BIJ AAN DE INRICHTING VAN HET NATUURNETWERK

PROVINCIE NOORD-BRABANT

De provincie Noord-Brabant stimuleert particulieren actief om de natuurdoelen te helpen realiseren. Het Groen Ontwikkelfonds Brabant heeft al met vele particulieren concrete afspraken gemaakt over de inrichting en het beheer van gronden gelegen in het Natuurnetwerk. Teun van Biljouw is een van de vele Brabantse particulieren die zelf een actieve bijdrage willen leveren aan de inrichting van het Natuurnetwerk Nederland. Hij kocht een halve hectare landbouwgrond van zijn vader om er nieuwe natuur aan te leggen. Grond die al zes generaties familiebezit is. Van Biljouw zocht contact met het Groen Ontwikkelfonds Brabant en ‘buurman’ het Brabants Landschap om te verkennen welke vormen van natuurontwikkeling op deze locatie mogelijk waren. Samen met Brabants Landschap maakte Van Biljouw een plan, waarvoor hij subsidie kreeg toegekend. Hij liet een amfibie-enpoel graven, bloemenmengsels inzaaien en struweelhagen plaatsen. Na het treffen van de inrichtingsmaatregelen nam de biodiversiteit van deze gronden snel toe. Van Biljouw: “Vanaf het moment dat er geen maïs meer op het perceel stond, zag je de diversiteit aan planten direct toenemen. Waar eerder klaver en brandnetels stonden, ontwikkelden zich andere plantensoorten.”

Lees hier het [hele artikel](#) of bekijk de [video](#)

beheersmaatregelen tegen invasieve uitheemse populaties bij aan bescherming van inheemse soorten. Door de natuurkwaliteit in bepaalde gebieden gericht te verbeteren en (kwetsbare) populaties te herstellen, ontstaat er ruimte om elders bijvoorbeeld economische activiteiten, zoals woningbouw of landbouw, toe te kunnen (blijven) staan. Zo ontstaat er een wenkend perspectief; voor natuurversterking en de economie. Hieronder volgen enkele voorbeelden van maatregelen ter bescherming van een specifieke soort, bijvoorbeeld gebiedsbescherming (N2000, NNN, provinciale landschappen) en agrarisch natuurbeheer:

- De provincie Groningen heeft in 2020 financieel bijgedragen aan onder andere de nestbescherming van de grauwe kiekendief, onderzoek naar de broedvogels zoals het paapje, boommarters en vleermuizen en aan de verbetering van een aantal heideterreinen in Westerwolde. Dit alles vanuit het provinciale Budget Biodiversiteit.
- De patrijs is in Limburg een sterk bedreigde soort en is daarom aangewezen als prioritaire soort binnen de actieve soortenbescherming. In dat kader wordt er ruim 70 hectare agrarisch gebied (ANLb) beheerd ten behoeve van deze soort. Hierdoor is de belangrijkste populatie bij Ospel gegroeid van 23 naar 73 paren tussen 2014 en 2020.

De fysieke inrichtings- en herstelmaatregelen die worden uitgevoerd voor de N2000, de uitbreiding van het NNN en het behalen van doelstellingen voor onder andere de Kaderrichtlijn Water (KRW) en het agrarisch natuurbeheer, zijn primair gericht op de soorten van de Vogel- en Habitatrichtlijn. Maar ook grote aantallen andere soorten hebben hier baat bij. De gebiedsbescherming en het agrarisch natuurbeheer worden verder toegelicht in [paragraaf 2.4](#).

Soortenmanagementplan

Er zijn vele varianten van actieve soortenbescherming: bijvoorbeeld soortenbeschermingsplannen, programmatische aanpakken, planologische instrumenten en soortenmanagementplannen (SMP's). Een SMP kan voor zowel het stedelijk gebied als het landelijk gebied opgesteld worden. Diverse provincies, waaronder Gelderland en Overijssel, verstrekten in 2020 subsidies waarmee bijvoorbeeld gemeenten, woningcorporaties en bedrijfenterreinen soortenmanagementplannen ontwikkelden. Een SMP – inclusief maatregelenpakket – kan vervolgens dienen als basis voor een langjarige ontheffing voor reguliere WNB-ontheffingen voor bijvoorbeeld renovaties, woningbouw en verduurzaming. Zo'n langjarige ontheffing bespaart de aanvrager tijd, energie en kosten ten opzichte van reguliere ontheffingstrajecten. Bovendien zorgt een SMP naar verwachting ook voor meer biodiversiteit. Dit omdat de leefgebieden en verblijfplaatsen van soorten beter inzichtelijk zijn, er compenserende maatregelen worden getroffen én soorten actief worden beschermd.

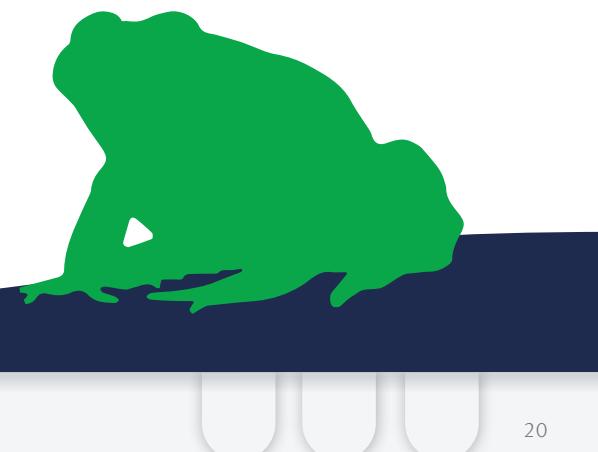
Aandachtsoorten

Diverse provincies hebben als onderdeel van de actieve soortenbescherming lijsten met aandachtsoorten opgesteld. Dat zijn lijsten met soorten flora en fauna waarvoor de provincies bijvoorbeeld een bovengemiddeld belangrijk leefgebied bieden. Bij het natuurbeheer en de -inrichting is dan extra oog voor het verbeteren van de condities voor deze aandachtsoorten, waarmee ook de leefgebieden worden versterkt. Zo biedt Noord-Holland een bovengemiddeld belangrijk leefgebied voor soorten die voorkomen in kust- en duinlandschappen. En Fryslân biedt vanwege het open, weidse karakter en de permanente aanwezigheid van water een belangrijk leefgebied voor weidevogels. Aandachtsoorten kunnen ook soorten zijn die op de rode lijst staan of soorten die een extra steuntje in de rug nodig hebben. De lijsten met aandachtsoorten vormen zo een basis voor aanvullende

specifieke maatregelen in het landelijk gebied, of in de bebouwde omgeving. Zo heeft de provincie Overijssel in 2020 heideverbindingen gestimuleerd en gemeenten geholpen om hun wegbermen ecologisch te beheren. Ook hebben diverse boeren hun boerenerven vergroend en poelen aangelegd, en zijn bosranden door terreinbeheerders kruidenrijker gemaakt. Andere soorten kunnen meelijfen op de maatregelen die voor de aandachtsoorten worden genomen. Ook in de provincie Groningen wordt gewerkt met aandachtsoorten. De Lijst Groninger Soorten en Habitats vormt de basis voor het maken van natuurbeleid en de inzet van het Budget Biodiversiteit en wordt gebruikt bij vergunningverlening. Jaarlijks worden de ‘stoplichtkleuren’ van de soorten op de lijst geactualiseerd: is de situatie voldoende, of is komend jaar actie noodzakelijk? In de provincie Drenthe is in 2020, samen met het Drents landschap, leefgebied voor de knoflookpad ontwikkeld door een aantal landbouwpercelen te herinrichten. De provincie Limburg zet met opdrachten en subsidies in op het behoud en versterken van populaties van (Limburgse) prioritaire soorten, soorten van de Vogel- en Habitatrichtlijn en Rode Lijstsoorten. Vanaf 2010 is gewerkt aan het behoud van de knoflookpad door leefgebieden te verbeteren, populaties genetisch te versterken en dieren te herintroduceren. Hierdoor is in Limburg het aantal bezette leefgebieden gestegen van twee naar elf.

Soortenonderzoek

Het Rijk heeft in 2020 kennisontwikkeling van soorten gestimuleerd en gesubsidieerd. Zo is de Zoogdiervereniging gestart met een meerjarig vleermuisonderzoek naar de staat van instandhouding van de diverse vleermuissoorten. Ook wordt onderzocht wat de effectiviteit van maatregelen is die voor vleermuizen worden genomen om schade bij werkzaamheden in en rond woningen in het kader van de energietransitie te voorkomen. Ander soortenonderzoek dat het Rijk in 2020 heeft gesubsidieerd is een meerjarig grutto-onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen. Dit

betreft het meerjarig monitoren van grutto's en het verkrijgen van kennis over de redenen waarom populaties zich wel of niet herstellen (predatie, muizenaanbod, insecten, bodemleven, landschap en landgebruik), zodat adequate beleid- en beheermaatregelen kunnen worden genomen. Verder heeft het Rijk subsidie verleend aan Hogeschool Van Hall Larenstein voor het meerjarig actief ontsluiten en verspreiden van kennis over boerenlandvogels.

Beleid voor ruimtelijke ordening

Een laatste vorm van actieve soortenbescherming is via het beleid voor ruimtelijke ordening, zoals de omgevingsplannen en -visies. Hiermee sturen provincies op behoud en versterking van ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit, en daarmee ook op de leefgebieden van soorten en de landschappelijke condities die zij nodig hebben.

Inwoners en organisaties

Soortenbescherming is niet alleen een zaak van de overheid. Ook inwoners en organisaties kunnen hun betrokkenheid bij hun directe leefomgeving laten blijken door initiatieven te starten waar een of meer soorten baat bij hebben. Steeds vaker gebeurt dit ook. Lokale vogelwerkgroepen en groene organisaties worden in toenemende mate betrokken bij de ontwikkeling van (nieuw-) bouwprojecten, de aanleg van parken en gezamenlijke tuinen, het beheer en de inrichting van het landschap en de zorg voor bijvoorbeeld weidevogels. Provincies faciliteren deze ontwikkeling en dragen bij aan de training en opleiding van groene vrijwilligers, bijvoorbeeld via de Actieplannen Groene Vrijwilligers 2019-2021. Ook bedrijven zetten zich meer en meer in voor de bescherming van soorten. Enkele van de voorbeelden zijn de biodiversiteitsmonitor voor de melkveehouderij en het Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

ZEELAND HELPT ZOMERTORTELS

PROVINCIE ZEELAND

In de provincie Zeeland is in 2020 gestart met de voorbereiding van een project om de populatie zomertortels in Nederland te vergroten. Sinds 1950 is deze populatie met 99% afgenomen. Zeeland is naast Drenthe en Noord-Brabant een belangrijk bolwerk voor de zomertortel. De voedselbeschikbaarheid is het grootste knelpunt. Met beheermaatregelen wordt geprobeerd het voedselaanbod aan de zomertortel te vergroten. Tegelijk wordt de effectiviteit van deze maatregelen onderzocht. Dit moet concrete beheeraadviezen opleveren die opgenomen kunnen worden in het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer. Het project is een samenwerkingsverband van Stichting Het Zeeuwse Landschap, Vogelbescherming Nederland, Poldernatuur Zeeland, SOVON vogelonderzoek, ecologisch bureau Vreugdental en de provincie Zeeland.

VOLGEN MET GPS

Het project is gestart in Zeeland, met het idee om op termijn landelijk uit te rollen. In het eerste jaar ligt de focus op de aanleg en inrichting van proefveldjes. De monitoring van het habitatgebruik en de territoria loopt over de gehele periode. Ook krijgen enkele zomertortels een zender, om ze met gps-techniek te volgen. Het project past in een breder kader: de Europese Commissie heeft in 2018 een internationaal actieplan (International Single Species Action Plan) voor de zomertortel opgesteld. Dit plan formuleert acties die landen moeten ondernemen om de soort te beschermen. Het project in Zeeland loopt tot 2023.

OPERATIE PEPERBOOMPJE

PROVINCIE LIMBURG

In Zuid-Limburg komen veel bijzondere plantensoorten voor in kleine en geïsoleerde populaties, waardoor ze dreigen te verdwijnen. Deze planten zijn graadmeters voor de kwaliteit van de lokale omstandigheden. Hun achteruitgang zegt dus iets over de kwaliteit van het habitattype waarin ze voorkomen. Operatie Peperboompje, vernoemd naar een van die kwetsbare soorten, moet de populaties van deze soorten behouden of versterken.

BIJPLAATSEN, UITZAAIEN OF OPSLAAN

Operatie Peperboompje is in 2020 voorbereid en opgestart in 2021. Het project heeft twee pijlers. Planten waarvan bekend is waarom ze achteruitgaan, worden bijgeplaatst of uitgezaaid op plekken waar de omstandigheden weer goed zijn. Dit geldt voor zeker 27 soorten. Daarnaast worden van 100 zeldzame planten zaden verzameld en opgeslagen in de Nationale Zadencollectie. Ze kunnen op een later moment worden teruggeplaatst als de omstandigheden op orde zijn.

Het project wordt uitgevoerd door Bosgroep Zuid-Nederland, WUR en WENR en is samen met de provincie Limburg vormgegeven. Terreinbeheerders zijn ook aangesloten. Vrijwilligers van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg helpen mee om zaden te verzamelen. De provincie en het Elisabeth Strouven Fonds steunen het project met ruim € 0,5 miljoen.

2.3 Natuur buiten het NNN en de Natura 2000

In deze voortgangsrapportage rapporteren we voor de eerste keer over de omvang en ligging van natuurgebieden op het land buiten het NNN en de Natura 2000-gebieden. Dit doen we ook vanwege de toezegging aan de Tweede Kamer om natuur buiten het NNN in beeld te brengen. Om meer inzicht te krijgen, is een eerste verkenning gedaan aan de hand van beheertypenkaarten uit de natuurbeheerplannen van de provincies. De beheertypenkaart geeft een overzicht van alle aanwezige natuur in de provincies. Deze natuur is onderverdeeld in beheertypen conform de Index Natuur en Landschap. Voor de verkenning zijn alle beheertypen meegenomen met een minimumoppervlakte van 100 m². De beheertypenkaart wordt ook door het PBL als basis gebruikt voor analyses over de aanwezige natuur in Nederland. Omdat provincies bevoegd zijn om eigen beleidskeuzes te maken, laat de kaart van [figuur 1](#) zien dat provincies op verschillende manieren het onderscheid tussen het NNN en de natuur buiten het NNN hebben gemaakt.

42.672 hectare

De oppervlakte natuur op het land buiten het NNN en de Natura 2000-gebieden is op 1 januari 2021 42.672 hectare. De verdeling per provincie is opgenomen in [tabel 2](#). De ligging ervan is opgenomen in [figuur 1](#). Op deze kaart zijn alle natuurgebieden op het land opgenomen. Opvallend is dat een aantal Natura 2000-gebieden op het land geen onderdeel uitmaakt van het NNN ([zie 2.1](#): het betreft 36.792 hectare). Rijk en provincies gaan na om welke redenen dit is gebeurd.

De voortgang van deze actie en ligging van natuurgebieden op het land buiten het NNN en de Natura 2000-gebieden nemen we in het vervolg jaarlijks op in de Voortgangsrapportage Natuur.

De kaart met de natuurgebieden op het water is overigens opgenomen in [figuur 2](#).

Provincie	Oppervlak (ha)
Drenthe	8.236
Flevoland	2.926
Fryslân	5.031
Gelderland	8.601
Groningen	3.853
Limburg	17
Noord-Brabant	71
Noord-Holland	27
Overijssel	11.136
Utrecht	2.375
Zeeland	83
Zuid-Holland	316
Eindtotaal	42.672

Tabel 2: Landnatur buiten NNN en Natura 2000 . Provincies hebben in het verleden mogelijk grotere arealen bestaande natuur in beeld gebracht, op basis van een ruimere definitie dan in deze berekening is gehanteerd.

2.4 Agrarisch natuurbeheer

Meer dan de helft van het Nederlandse oppervlak is in gebruik als landbouwgrond. Een groot aantal soorten flora en fauna is deels afhankelijk van het agrarisch gebied voor hun voortbestaan, zoals veel soorten weidevogels. De staat van biodiversiteit in het boerenland is niet goed, en de trends laten zien dat de biodiversiteit hier nog steeds achteruit gaat. Een meer natuurbewuste manier van agrarisch ondernemen zal een belangrijke bijdrage leveren aan de instandhouding van Nederlandse biodiversiteit. Andersom geldt ook dat natuurwaarden van essentieel belang zijn voor het agrarisch gebied, in de vorm van ecosysteemdiensten zoals bestuiving of plaagbestrijding. Ten slotte zorgt de agrarische sector voor typisch Nederlandse landschappen, die waardevol zijn voor diverse soorten. Een voorbeeld is het weidse open laagveenlandschap dat cruciaal is voor het voortbestaan van weidevogels als de grutto. Om deze redenen streven we ernaar de agrarische sector nog meer te verbinden met natuur. Het agrarisch natuurbeheer is daarvoor een belangrijk instrument.

ACTIEPLAN BIODIVERSITEIT FLEVOLAND

PROVINCIE FLEVOLAND

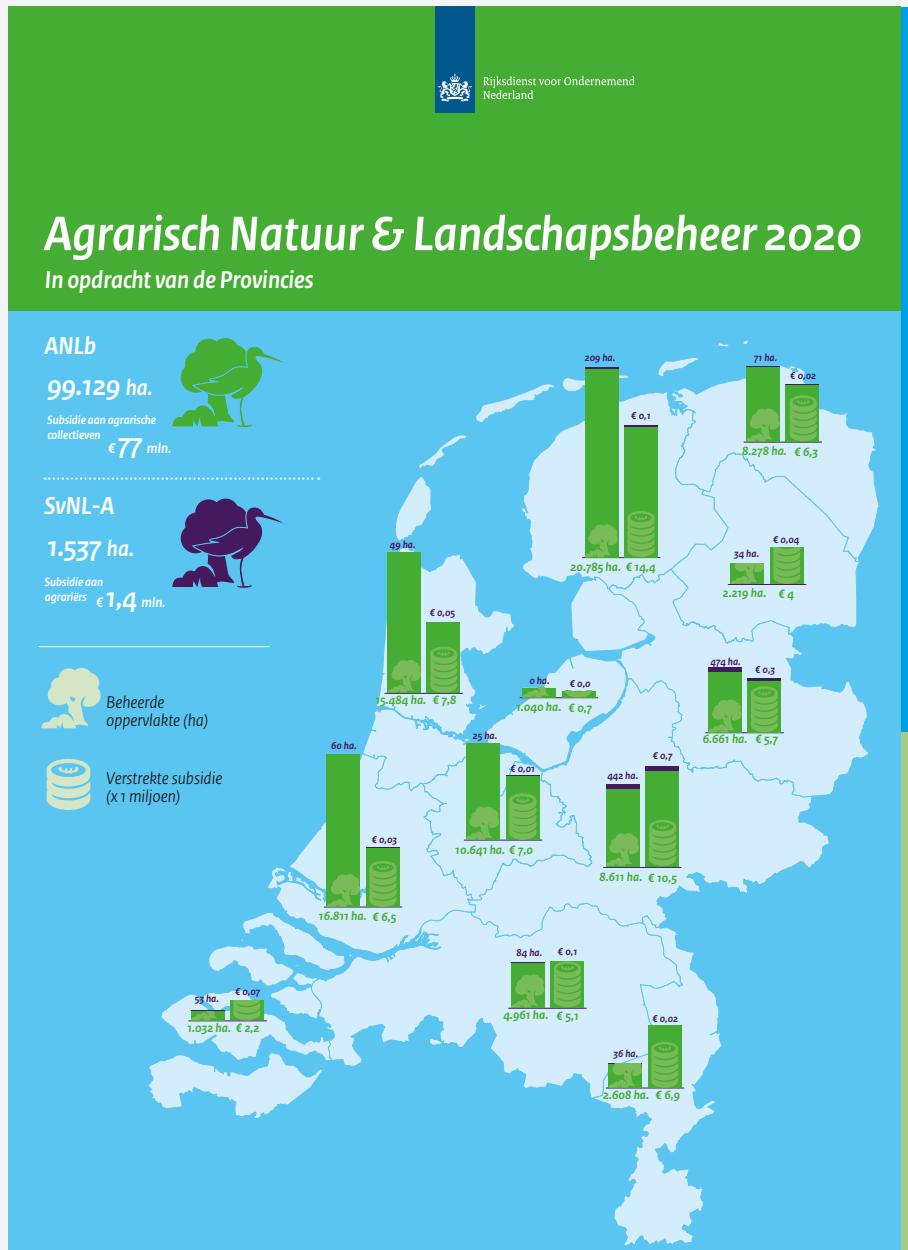
De provincie Flevoland is begin 2020 een proces gestart om te komen tot een [Actieplan Biodiversiteit](#). In 2021 is het Actieplan vastgesteld door de Provinciale Staten van Flevoland en is budget voor de uitvoering beschikbaar gesteld. Hoofddoel van het actieplan is het versterken van de biodiversiteit in Flevoland. De provincie geeft zelf het goede voorbeeld, voert de regie van het plan en faciliteert het proces. De nadruk hierbij ligt in het creëren van condities die de biodiversiteit bevorderen. Bijvoorbeeld ander berm- en slootkantbeheer en de vergroening van daken, bedrijventerreinen en tuinen.

VAN ACHTERTUIN TOT NATUURGEBIED

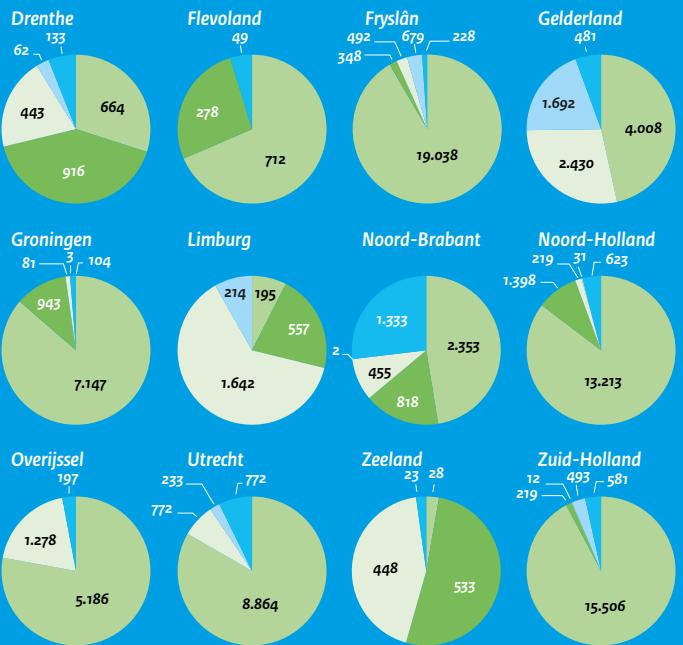
De kern van het Actieplan Biodiversiteit is samenwerken en verbinden via de groen-blauwe dooradering. Dit netwerk loopt vanaf de achtertuin in de stad en het dorp naar de natuurgebieden door heel Flevoland. Het stedelijk gebied, agrarisch gebied en natuurgebieden sluiten hier op aan en zijn er onderdeel van.

Verschillende organisaties in de provincie werken op dit moment aan visies, agenda's en plannen om de biodiversiteit te versterken. Het is nu zaak dit om te zetten in acties en de biodiversiteit te versterken. Waarbij alle overheden, organisaties en burgers zich gezamenlijk inzetten.

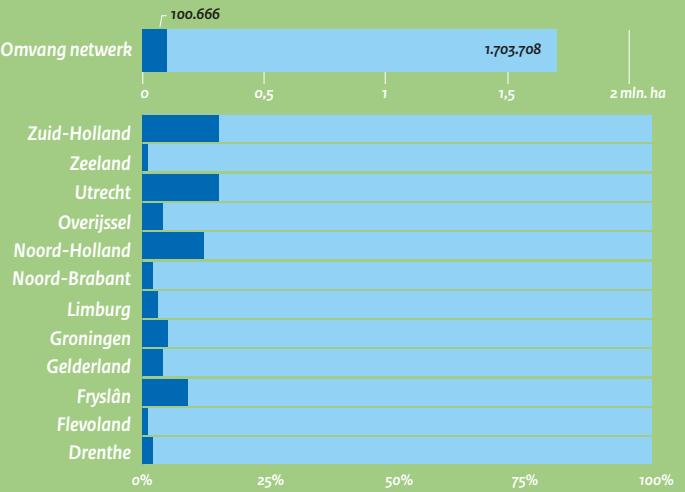

ANLb Leefgebieden per provincie (in hectare)

Aandeel agrarisch natuurbeheer in totaal landbouwgebied (in hectare)

Bron: CBS

Figuur 9: Agrarisch natuur- en Landschapsbeheer 2020. Een overzicht van het ANLb in 2020 per provincie. U ziet het aantal hectares en budget (grote kaart), het areaal leefgebied (cirkeldiagrammen) en het aandeel agrarisch natuurbeheer binnen het totale agrarisch areaal. SNL-A: dit zijn aflopende contracten met individuele agrariërs.

Bron: Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

68 soorten

De provincies en het Rijk hebben in de uitwerking van het Natuurpact afgesproken het agrarisch natuurbeheer in het boerenland te richten op 68 soorten van de Vogel- en Habitatrichtlijn. Het gaat om soorten waarbij het agrarisch natuurbeheer een zinvolle bijdrage kan leveren aan de opgaven in het pact. Deze 68 soorten zijn verdeeld over vier groepen leefgebieden: open grasland, open akkerland, droge dooradering en natte dooradering.

ANLb: toename van het areaal

Aanvullend op de inrichting en het beheer van natuur binnen het NNN werken Rijk en provincies ook aan de verbetering van de biodiversiteit in het agrarisch gebied. Sinds 2016 gaat dat via het collectieve stelsel voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). In het ANLb werken boeren niet langer individueel maar samen in collectieven. Dat moet het beheer ecologisch effectiever maken, de uitvoering efficiënter, de administratieve lasten verminderen en zorgen voor meer lokaal draagvlak. In 2020 nam de oppervlakte agrarisch natuurbeheer in Nederland toe met circa 4.300 hectare ten opzichte van 2019. In totaal is 100.666 hectare onder beheer, waarvan 99.129 hectare ANLb en 1.537 hectare onder de sinds 2016 gesloten regeling Subsidie Natuur- en Landschapsbeheer (SNL-a). Daarmee wordt op ruim 5% van het agrarische areaal enige vorm van agrarisch natuurbeheer uitgevoerd. Sinds de invoering van het ANLb is het uitgekeerde bedrag aan de collectieven per beheerjaar toegenomen, van € 42,4 miljoen in 2016 tot € 77 miljoen voor beheerjaar 2020. Bijna 80% van dit areaal wordt beheerd voor weidevogels. Op verzoek van de Tweede Kamer is de verhouding van het agrarisch natuurbeheer ten opzichte van het totale agrarische areaal in beeld gebracht in figuur 9.

Poelen agrarisch natuurbeheer in Limburg

Sinds 1 januari 2016 zijn 328 poelen in Limburg opgenomen in de regeling ANLb. In opdracht van de provincie Limburg heeft Omniverde onderzocht welke amfibiesoorten aanwezig zijn in de poelen, met de nadruk op de doelsoorten van het ANLb. In 2020 zijn 90 poelen onderzocht; in 20% zijn doelsoorten aangetroffen, waaronder de kamsalamander.

Dilemma: veel interesse, maar beperkte middelen

De pot met financiële middelen voor agrarisch natuurbeheer is beperkt. De beschikbare financiële middelen vormen in veel gebieden een beperkende factor; er zijn meer boeren die willen deelnemen aan het ANLb, dan dat er middelen zijn om het agrarisch natuurbeheer te bekostigen. Daarnaast moeten agrarische percelen, om in aanmerking te komen voor de ANLb-pakketten, liggen binnen het geïdentificeerde leefgebied voor de doelsoorten. Buiten deze gebieden is het voor agrariërs niet mogelijk om met subsidie aan agrarisch natuurbeheer te doen. Het resultaat is dat agrariërs die verzoeken om hun gronden natuurvriendelijker te beheren, vanuit het agrarisch natuurbeheer regelmatig nul op het rekest krijgen. Dat komt niet ten goede aan de biodiversiteit in het landelijk gebied. Provincies spannen zich in voor meer mogelijkheden voor natuurbewust agrarisch ondernemen. Bijvoorbeeld als onderdeel van de ecoregelingen binnen het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB). Ook het toenemende aantal marktinitiatieven draagt bij aan natuurbewust agrarisch ondernemen. Denk bijvoorbeeld aan agrariërs die vanuit retailers een plus op de melkprijs ontvangen als zij natuurvriendelijker boeren.

Aanpak collectieven ontwikkelt zich goed

Het stelsel Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer met beheer door agrarische collectieven ontwikkelt zich goed als instrument om biodiversiteit en waterkwaliteit in het landelijk gebied te verbeteren. De collectieven raken vertrouwder met hun rol in het stelsel en werken verder aan hun professionalisering, als uitvoerder van het ANLb en als gebiedspartner. Daardoor is de uitvoerbaarheid in het nieuwe stelsel toegenomen.

Door het nieuwe stelsel is het beheer meer toegespitst op kansrijke gebieden. Verbeteracties zijn uitgevoerd op het gebied van intensivering beheer en inrichting, kennisontwikkeling en kennisdelen, beleids- en beheermonitoring, vereenvoudiging regels en procedures, professionalisering collectieven en gebiedssamenwerking. De laatste jaren is het beheer substantieel uitgebreid, onder andere met agrarisch waterbeheer dat met waterberging en bufferzones een bijdrage levert aan de doelen van de Kaderrichtlijn Water (KRW). Daarnaast kwam er door een overheveling van Europese middelen de laatste jaren extra subsidie beschikbaar voor weide- en akkervogels. Het aantal hectares onder beheer is daarmee gestaag gegroeid.

Het animo onder boeren om vrijwillig deel te nemen aan het stelsel is hoog. In de praktijk betekent dit zelfs dat er wachtlijsten zijn.

Dilemma: focus op kansrijke soorten kent ook nadelen

De collectieven spitsten zich in hun beheer toe op kansrijke soorten. Het voordeel van die aanpak is dat maatregelen succesvoller zijn, en er naar verwachting meer resultaten te zien zijn voor de doelsoorten. Beperkte middelen kunnen dan met maximaal resultaat ingezet worden. Deze aanpak kent ook een nadeel: het beheer was in mindere mate gericht op complexere soorten die minder kansrijk zijn. In de praktijk zagen we die soorten, zoals de grutto, minder profiteren van het agrarisch natuurbeheer. Deze soorten worden daarmee sterker afhankelijk van beheer in natuurgebieden.

Collectieven in de GLB-pilots

In 2020 liepen zeven pilots Toekomstbestendige landbouw, in aanloop naar het nieuwe Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB 2021-2027). Met de resultaten van de pilots wil het ministerie van LNV in de volgende GLB-periode de vergroeningsmaatregelen en het ANLb beter op elkaar afstemmen.

De pilots moeten bijdragen aan een eenvoudiger GLB-steun die resultaat levert, verduurzaamt, beschermt en een eenvoudiger verantwoordingssystematiek kent. Ook voor boeren buiten het ANLb-gebied. Deze doelen gaan gehaald worden door de samenwerking tussen boeren, collectieven, provincies en gebiedspartners. De resultaten van deze pilots zijn input voor het Nationaal Strategisch Plan dat in 2021 wordt opgesteld. Hierin wordt de Nederlandse invulling van het GLB beschreven.

Evaluatie ANLb

Het ANLb is in 2016 ingevoerd om gericht te werken aan de instandhouding van de 68 doelsoorten van het landelijk gebied. In 2020 voerde Wageningen Environmental Research (WENR) onderzoek uit naar de organisatie en effectiviteit van het ANLb. De resultaten van de tussenevaluatie zijn in het voorjaar van 2021 gepresenteerd. Zij bieden input voor mogelijke verbetering van het huidige ANLb en het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. De evaluatie gaat in beperkte mate in op de ecologische effectiviteit van het huidige ANLb. De beleidsmonitoringsreeks van vier jaar is nog te kort om een oordeel te geven.

Aanvalsplan Landschapselementen

Groene en blauwe dooradering van het Nederlandse cultuurlandschap is één van de manieren waarop we de biodiversiteit in het landelijk gebied willen verhogen. De Bossenstrategie benoemt het speerpunt bomen buiten het bos en steunt de ambitie van de partners van het Deltaplan Biodiversiteit om op langer termijn 10% groenblauwe dooradering, waarvan de helft houtige elementen,

MELKVEEHOUNDERS VERKLEINEN HUN VEESTAPEL

PROVINCIE FRYSLÂN

De duinen van Schiermonnikoog lijden onder veel stikstof. Een belangrijke bron hiervan zijn de zeven landbouwbedrijven op het eiland. In het Natura 2000-beheerplan is als PAS-maatregel de uitkoop van één bedrijf opgenomen. De agrariërs hebben hiervoor echter zelf een alternatief aangedragen. Zij willen hun veestapel verkleinen en zelf kaas en andere zuivelproducten maken en vermarkten. Dit plan zorgt voor circa 30% minder melkkoeien op het eiland, en dus ook voor veel minder stikstofemissie. Daarnaast vergroot zo de biodiversiteit op de landbouwgronden in de polder; een belangrijk weidevogel- en ganzengedooggebied.

GOEDE OPLOSSINGSRICHTING

De boeren zetten belangrijke en soms ingewikkelde stappen door onderling afspraken te maken over de krimp van de totale veestapel op het eiland. In samenwerking met onder andere de provincie Fryslân werken ze nu aan een transitieperiode, waarin de veestapel krimpt en het zuiveltraject start. Hiervoor wordt PAS-geld (de uitkoop van één bedrijf anders ingezet. Via een pilot Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) wordt de transitie naar minder stikstofuitstoot vormgegeven. De aanvraag voor deze GLB-pilot is in 2020 voorbereid. Iedereen ziet het belang van deze pilot, als een goede oplossingsrichting voor de stikstofproblematiek in Nederland.

POLDER DE DIJKEN WERKT SAMEN AAN NATUUR EN WATER

PROVINCIE GRONINGEN

Na de dreigende hoogwatersituatie in 2012 in Noord-Groningen, groeide het draagvlak om natuurontwikkeling en waterberging te combineren. Hierdoor ontstond de gebiedsontwikkeling van het [Zuidelijk Westerkwartier](#); een samenwerkingsverband van vele partijen. In een schetssessie maakten de provincie Groningen, waterschap Noorderzijlvest en Prolander samen met bewoners een ontwerp voor dit gebied. Zo wordt het Natuurnetwerk noodbergingsgebied en gaan de waterpeilen omhoog om verdroging op te heffen. Een aanvoerroute met water voor droge tijden wordt een paai- en visoptrekgebied en het gemaal krijgt een vislift.

RUIMTE VOOR WATERBERGING

Na een complexe kavelruil startte de uitvoering in 2020. Bewoners hebben de achterste delen van hun percelen ingeruild voor grond aan de zijkant van hun perceel. Zo ontstond er ruimte voor de waterberging. Een jaar lang reden er dumpers (grote kiepkarren) in Polder de Dijken-Bakkerom. Zij vervoerden grond uit het natuurontwikkelingsgebied, om kades mee te bouwen voor de waterberging.

Inmiddels heeft de otter de Ottervallei gevonden en komt de zeearend jagen. En terwijl de exoot grote waternavel nog een hoofdbreker is, prijst een makelaar op Funda een woning aan om de prachtige ligging in nieuw natuurgebied.

te realiseren in het landelijk gebied. Dit is in lijn met de Europese biodiversiteitsstrategie waarin het doel is opgenomen om 10% van het landbouwareaal om te vormen tot landschappen met een hoge biodiversiteit. Voor houtige elementen betekent de ambitie ongeveer een toename van 3,5% in de huidige situatie tot 5%. Het College van Rijksadviseurs (CRa) adviseerde om de ambitie te concretiseren. De ambitie komt neer op 50.000 hectare of ongeveer 150.000 kilometer houtwallen. In 2020 is samen met de partners uit het Deltaplan gewerkt aan het raamwerk van het Aanvalsplan Landschapselementen. In 2021 wordt het aanvalsplan verder uitgewerkt in een uitvoeringsprogramma, zodat de uitvoering kan starten. Voor financiering wordt gezocht naar een gebundelde inzet van landschapsbudgetten, met oog voor bestaande regelingen en nieuwe mogelijkheden voor financiering uit bijvoorbeeld het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB).

2.5 Natuur en water

Natuur en water zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Niet alleen de hoeveelheid beschikbaar grond- en oppervlaktewater is van invloed op natuurwaarden (de samenstelling van verschillende planten en diersoorten onder invloed van gradiënten) maar ook juist de kwaliteit daarvan. Daarnaast veroorzaakt water doorgaans een onmisbare dynamiek waardoor specifieke plant- en diersoorten kunnen leven. Binnen poldergebieden is de aanwezigheid van voldoende gebiedseigen water alleen maar urgenter geworden, gezien de recente droge zomers. De natuur lijdt onder droogte en door klimatologische veranderingen nemen verdrogingseffecten steeds meer toe. Daarom werd ook in 2020 ingezet op andere vormen van waterbeheer, gericht op benutting en realisatie van een natuurlijk bodem- en watersysteem. Zodat iedere regendruppel die valt zo lang mogelijk wordt vastgehouden zonder dat schade ontstaat bij extreme neerslag.

Waterafhankelijke biodiversiteit

Provincies zetten zich bij de realisatie van het NNN met andere partijen in op het herstel van water- en milieucondities en daarmee ook het behoud en herstel van waterafhankelijke biodiversiteit. Laagveengebieden met open water zijn bijvoorbeeld uitermate geschikt voor poldervissoorten als kleine en grote modderkruipers. Ook de paling of aal die onder druk staat profiteert van waterafhankelijke natuur. Het is dan ook belangrijk deze gebieden bereikbaar te maken voor vissoorten, zodat ze kunnen voortbestaan. Zo zijn brakwatermoerassen zeer geschikte opgroei- en leefgebieden voor de aal. In deze moerassen leven namelijk geen vissoorten die jonge paling op hun menu hebben staan. Door intrek mogelijkheden te realiseren voor vis, ontstaat er ook genoeg voedselaanbod voor vogels en andere watergebonden dieren. De aanleg van brede natte ecologische verbindingszones is bij uitstek een effectieve maatregel om ook vis-intrek mogelijkheden mee te nemen. Zeker als deze gekoppeld zijn aan waterinfrastructuur zoals beken, kreken en boezemwateren die tevens zijn aangewezen als waterlichaam op grond van de Europese Kaderrichtlijn Water. In Zeeland zijn bijvoorbeeld in 2020 vis-intrek mogelijkheden gerealiseerd bij de Zuidkust Schouwen en Prunje polder.

Verdroging hogere zandgronden

Ruim 40% van Nederland bestaat uit zandgebied waarbij sprake is van een toenemende verdrogingsproblematiek. De effecten van klimaatveranderingen, zoals de recente droge zomers, versterken deze problematiek. De impact van verdroging is het grootst in die gebieden waarbij beperkt of geen aanvoer van water mogelijk is. Bovendien kan gebiedsvreemd water ongunstige neveneffecten voor aanwezige natuurwaarden veroorzaken. Daarom pakken we natuurherstel integraal aan met het uitvoeren van antiverdrogingsmaatregelen, bijvoorbeeld in Natura 2000-gebieden. Meer water vasthouden en ontwatering tegengaan zijn belangrijke knoppen. Drinkwatermaatschappijen, waterschappen en landbouw-

organisaties zijn daarbij belangrijke partners. Onttrekkingen van water blijven noodzakelijk: als drinkwatervoorziening of voor beregening van landbouwgewassen. Ook voor deze toepassingen leiden de juiste maatregelen op de juiste locaties tot duurzamere oplossingen.

Samenwerken

Provincies en Rijk werken veel samen met waterschappen, gemeenten en andere maatschappelijke partners. Zo benutten we kansen en maken we koppelingen met overig beleid, zoals waterbeleid. Vaak is gebiedsgericht werken een oplossing om alle acties in onderlinge samenhang uit te werken. Hierbij zijn vaak ook de inwoners van het gebied betrokken. Een tijdrovend proces, maar wel een proces dat zorgt voor draagvlak en daardoor ook een vlotte uitvoeringsfase. Een adequate voorbereiding van projecten tot daadwerkelijke uitvoering duurt daardoor gemiddeld tussen de twee tot drie jaar, en bij complexere projecten wel zes tot negen jaar.

2.6 Natuur & economie

Een gezonde economie heeft baat bij een robuuste en veerkrachtige natuur, die tegen een stootje kan. Natuur en biodiversiteit leveren daarnaast vele maatschappelijke baten. Denk bijvoorbeeld aan bestuiving van gewassen, schone lucht, plekken om te ontspannen en een vruchtbare bodem. Het verbinden van natuur en economie is daarom één van de pijlers uit het Natuurpact. We richten ons daarbij vooralsnog primair op natuur en landbouw, natuur en recreatie en natuur en klimaat. Met de Agenda Natuurinclusief zijn we voor-nemens natuur te verbinden met andere domeinen.

Natuur & landbouw

Een veelzijdige natuur in een afwisselend landschap en een productieve landbouwsector kunnen goed samengaan. Toch zijn natuur en landbouw ruimtelijk meestal sterk van elkaar gescheiden.

Het lukt – op een aantal aansprekende voorbeelden na – niet goed om landbouw en natuur met elkaar te verbinden. Naast de verstedelijking, het verkeer en de industrie heeft de landbouw een relatieve grote impact op de natuur. Bijvoorbeeld door de emissie en neerslag van nutriënten (zoals stikstof), ontwatering en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Maar ook doordat groene landschapselementen en biodiversiteit op landbouwgrond geleidelijk verdwijnen.

Het is nodig dat landbouwbedrijven verduurzamen en hun grond extensiever gebruiken, met name in en bij NNN. Zo dragen zij bij aan meerdere maatschappelijke opgaven: klimaat, stikstof/natuur, water, bodem, lucht én biodiversiteit. Vooral de bedrijven die nabij het Natuurnetwerk liggen. Dat is een opgave voor zowel het Rijk als de provincies. In de praktijk komt dit nog niet

voldoende van de grond. De meeste landbouwbedrijven in Nederland zien zich onder druk van de wereldmarkt en prijsconcurrentie gedwongen om mee te gaan in de ontwikkeling van schaalvergroting en intensivering. Hierbij speelt ook mee dat het voor veel ondernemers ontbreekt aan voldoende concrete en aantrekkelijke alternatieve verdienmodellen. Met het Programma Natuur zal meer aandacht komen voor de overgangsgebieden en de ontwikkeling naar een natuurinclusievere inrichting hiervan.

Natuurinclusieve landbouw en kringlooplandbouw

In samenwerking met LNV heeft Staatsbosbeheer in 2020 de veertiende overeenkomst gesloten waarin boeren hun bedrijf natuurinclusief maken of uitbreiden met behulp van pachtgrond van Staatsbosbeheer. Ook is natuurinclusiviteit opgenomen als

SAMEN NAAR EEN CIRCULAIRE BOLLENSTREEK

PROVINCIE ZUID-HOLLAND

De traditionele economische activiteiten in de bollenstreekregio – bijvoorbeeld bollenteelt en toerisme – staan onder druk. Het dilemma dat hierbij speelt voor de provincie Zuid-Holland is: gaat ze voor een gezonde leefomgeving of voor een ‘bolleneconomie’? Of voor beide? Om hiervoor een oplossing te vinden, is gezocht naar het samengaan van een gezonde leefomgeving, goede economische perspectieven en een sociale cohesie.

KENNIS HELPT BIJ TRANSITIE

Diverse regionale partijen zochten elkaar op om deze transitie vorm te geven. Een transitie naar een circulaire economische

activiteit (met focus op bollenteelt), die leidt tot een versterkt natuurlijk kapitaal (natuurwaarde, waterwinning) en een leefbare omgeving (waterkwaliteit, minder emissies, gezondheid). Centraal stond de vraag hoe kennis kan helpen in deze transitie. Een onderzoeksplan is uitgewerkt, met concrete stappen naar een toekomstbestendige, leefbare, economisch aantrekkelijke bollenstreek. De focus ligt op samenwerken, genereren en mobiliseren van de benodigde kennis voor de praktijk. Dat moet een antwoord geven op de vraag of er een toekomst is van topnatuur naast intensieve bollenteelt te midden van de drukke Randstad.

criterium in het omschakelprogramma, ingesteld om boeren te helpen hun bedrijf te verduurzamen. Om natuurinclusief denken en handelen integraal onderdeel te laten worden van alle groene opleidingen, werken we in een Green Deal samen met diverse onderwijs- en boerenpartners. De dealpartners hebben via een [e-zine](#) de tussentijdse resultaten gepubliceerd: diverse provincies hebben demo-leerbedrijven voor natuurinclusieve landbouw ingesteld, er zijn diverse projecten gestart, de netwerken waarin kennis gedeeld wordt groeien en er is veel lesmateriaal ontwikkeld. Samen met de partners van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel is in 2020 een Europees project LIFE IP All4Biodiversity gestart waarin gebieden rond Natura 2000 centraal staan om biodiversiteit te herstellen. Onder andere werkt LNV hierin samen aan het oplossen van belemmerende wet- en regelgeving. En in 2020 is een multidisciplinair praktijkonderzoek gehonoreerd om in drie living labs de werking van maatregelen op het herstel van biodiversiteit te onderzoeken inclusief de manier om dit te monitoren en te waarderen. Dit betreft een onderzoek in samenwerking met de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek en het Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

Zo werken de provincies aan een betere verbinding van natuur en landbouw:

1. We laten agrariërs bijdragen aan de ontwikkeling van het Natuurnetwerk via zelfrealisatie. De agrariër ontwikkelt en beheert dan zelf de natuur of hij beheert de natuur op grond die hij onder voorwaarden hiervoor pacht. In de opgave om nieuwe natuur te realiseren, wordt dit vooralsnog maar minimaal bereikt door de verbinding van landbouw en het NNN. Ook in gebieden waar het percentage gronden onder agrarisch natuurgebeheer relatief hoog is.

2. We formuleren ambities en ontwikkelen beleid voor de overgangszones rondom het Natuurnetwerk. Hierbij bouwen we voort op bestaande ruimtelijke zoneringen, zoals de Groene Ontwikkelzone in Gelderland, de Zeeuwse TOPgebieden voor agrarische biodiversiteit en het Ondernemend Natuurnetwerk Brabant.
3. We dragen bij aan het realiseren van de VHR- en overige biodiversiteitsdoelen in het boerenland door agrarisch natuurbeheer te stimuleren. Lees er meer over in [paragraaf 2.4](#).
4. We stimuleren natuurinclusieve landbouw door agrariërs te ondersteunen met kennis, netwerk, geld en regels. Dit doen we via eigen programma's zoals het Overijsselse Agro&Food innovatieprogramma. Maar ook door initiatieven uit de sectoren te ondersteunen, zoals het Deltaplan Biodiversiteitsherstel en de Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij. De praktijk is echter weerbarstig. De sector en alle partijen uit de voedselketen zijn jarenlang gericht op intensivering en schaalvergroting. Het bieden van voldoende concrete en aantrekkelijke alternatieven kost veel tijd en inspanning. Daar zetten vele partijen zich voor in, ook uit de landbouwsector, en hier zal nog veel voor nodig zijn.

Natuur en recreatie

Natuurgebieden zijn een bron van inkomsten voor de Nederlandse recreatiesector. De coronapandemie heeft dat versterkt: de bezoekersaantallen van natuurgebieden namen in 2020 met gemiddeld 30% toe. Groene en maatschappelijke organisaties zien hun ledenaantallen stijgen. Tegelijkertijd worstelen provincies met handhaving en toezicht in de natuurgebieden. De coronapandemie maakt die worsteling zichtbaarder; ondanks verscherpt toezicht is er meer rommel in natuurgebieden. Ook worden (zeldzame) soorten verstoord door de vele recreanten en honden. Een eenduidig antwoord hierop is er (nog) niet. Provincies stimuleerden in 2020 bijvoorbeeld het recreatief medegebruik in agrarische cultuurlandschappen. Op andere plekken werden mountainbike- of wandelroutes verlegd en bepaalde broedgebieden afgesloten tijdens het broedseizoen. Tegelijkertijd stimuleerden provincies de beleving van natuur, omdat natuurbeleving bijvoorbeeld ook het draagvlak voor natuur stimuleert. Een groter belang van natuur voor de lokale economie leidt immers ook tot een groter besef van de waarde van de natuur. En door ontwikkeling van natuur en beleving van deze natuur buiten natuurgebieden wordt de recreatieve druk op natuurgebieden verlaagd.

Natuur en klimaat

Het Klimaatakkoord noodzaakt ons tot het nemen van maatregelen om de CO₂-uitstoot terug te dringen. Natuur kan niet alleen CO₂ vastleggen in de vorm van bossen, maar is soms ook een grote bron van CO₂-emissies.

Veenweidegebied

Zo zorgt oxidatie van het Nederlandse veen naar schatting voor bijna 4% van de totale Nederlandse CO₂-uitstoot. Deze oxidatie wordt vooral veroorzaakt door verlaging van waterpeilen. Natuur- en klimaatdoelstellingen kunnen hier hand in hand gaan. Door het waterpeil te verhogen wordt veenoxidatie afgeremd, en draagt het op deze manier bij aan het vasthouden van CO₂. De hogere peilen zijn ook nog eens goed voor de biodiversiteit, vooral van weidevogels die vragen om een plas-dras-omgeving. De provincie Groningen bijvoorbeeld, zocht in 2020 naar mogelijkheden om natte natuur en veenbehoud met elkaar te combineren. Een eerste aankoop in een natuurgebied heeft ze hiervoor gedaan. In de komende jaren hoopt de provincie ook zonneparken en vernatte veengebieden te combineren.

Op dit moment worden peilverhogingen met name lokaal doorgevoerd, in en direct rondom natuurgebieden, met als doel het versterken van de natuurkwaliteit. Voor de klimaatopgave is een bredere toepassing noodzakelijk. Dat kan een forse plus voor de natuurkwaliteit opleveren.

Bossenstrategie

In het Klimatakkkoord is afgesproken dat Rijk en provincies werken aan een gezamenlijke Bossenstrategie. De doelen hiervan zijn: 1) de aanplant van 37.000 hectare bos, zowel binnen als buiten het NNN, 2) de revitalisatie van bestaand bos en 3) de aanplant van meer bomen buiten het bos (houtige landschapselementen). Op 18 november 2020 is een verdere uitwerking van deze strategie gepubliceerd. Begin 2021 is vervolgens het Aanvalsplan Landschapselementen gepubliceerd. Dit plan moet de landschappelijke identiteit versterken en de houtige elementen in het landschap doen toenemen. Een aantal provincies heeft in 2020 al een provinciale bossenstrategie opgesteld. Zo legt Noord-Brabant de komende tien jaar 13.000 hectare nieuw bos aan en wordt 60.000 van de 70.000 hectare bestaand bos geleidelijk vernieuwd om het toekomstbestendiger en vitaler te maken.

Windbos

Windenergie op land is nodig om de klimaatdoelstellingen te behalen. Maar windmolens in het landschap zijn vaak niet geliefd. Het concept windbos dat nu wordt ontwikkeld, kan helpen bijdragen aan de realisatie van energiedoelstellingen en de doelen van de Bossenstrategie. Hierbij wordt niet alleen een windmolenpark aangelegd, maar ook nieuw bos, gefinancierd door het rendement van de windmolens. Dit bos legt extra CO₂ vast. Er kan zo ook een plek voor recreatie ontstaan en het hout van dit bos kan op termijn duurzaam geoogst worden. Een windbos levert bovendien een bijdrage aan de basiskwaliteit natuur en houdt rekening met de effecten op de VHR-doelstellingen. Onder meer in Overijssel wordt

FLESENHALS MET HULP VAN VRIJWILLIGERS

PROVINCIE DRENTHE

Pal ten zuiden van Borger is in 2020 natuurherstelproject Flessenhals uitgevoerd door aannemer Fuhler. Dit 23 hectare grote gebied maakt deel uit van het stroomdal van de Hunze. In het Hunzedal werken provincie, Prolander, gemeenten, Stichting het Drentse Landschap en waterschap Hunze en Aa's samen met gebiedspartners aan het realiseren van het Natuurnetwerk Nederland. Flessenhals vormt een schakel tussen het in 2013 aangelegde gebied Mandelanden en het nog te realiseren Bronnegermaden.

OUDE MEANDERS EN VISTRAP

De gekanaliseerde beekloop heeft bij Flessenhals zijn oude meanders teruggekregen, en de stuwen is vervangen door een vistrap. Een groot deel van het gebied wordt natter en er kunnen hooiland en kruiden- en faunarijk grasland ontwikkelen. In samenwerking met de omwonenden is ook een voedselpad met fruitbomen en andere eetbare planten aangelegd. Tijdens de graafwerkzaamheden zijn een middeleeuwse voorde (doorwaadbare plaats) met daarin een wagenwiel ontdekt. Flessenhals is niet het enige stuk dat hier op de schop is gegaan. Een groep vrijwilligers nam namelijk het initiatief voor de aanleg van onder andere een natuurspeelplaats en wandelpad. Vanwege de locatie dicht tegen het dorp Borger aan, ligt er een groot accent op recreatie en beleven van het gebied.

dit concept verder uitgedacht en zijn in 2020 gesprekken gevoerd met gemeenten en ontwikkelaars.

Natuur en bouw

Vanuit het Natuurpact richten de provincies zich primair op natuur en landbouw, natuur en recreatie en natuur en klimaat. Daarnaast besteden we steeds meer aandacht aan natuurinclusief bouwen en het stimuleren van groene en blauwe projecten in de bebouwde omgeving. We ontwikkelen nieuwe rollen, zoals die van facilitator, kennismakelaar en netwerkvormer. Daardoor helpen we op meerdere plekken gemeenten, woningbouwcorporaties, architecten en bouwbedrijven in de transitie naar een natuurinclusieve samenleving.

2.7 Vermaatschappelijking van natuur

Het vergroten van de maatschappelijke betrokkenheid bij natuur is één van de opgaven uit het Natuurpact. Provincies en Rijk definiëren deze maatschappelijke betrokkenheid breed. Het gaat om beleving en gebruik van natuur, en ook om actieve betrokkenheid bij natuur. Zowel in de bebouwde omgeving als in het landelijk gebied en het Natuurnetwerk. De doelen zijn breed: van draagvlak voor en legitimiteit van natuurbeleid tot leefbaarheid, welzijn, gezondheid en gedeelde verantwoordelijkheid. Provincies willen het aantal betrokken partijen bij natuurbeleid verbreden: vrijwilligers, burger- en bewonersinitiatieven, scholen, zorginstellingen en bedrijven.

Betrokken inwoners

Provincies zijn al jaren aan de slag om de betrokkenheid van inwoners bij natuurbeleid te vergroten. Afgelopen jaar kregen onze inspanningen een extra impuls uit onverwachte hoek. De beperkende maatregelen als gevolg van corona zorgden ervoor dat mensen weer vaker de natuur in trokken en genoten van het groen in hun buurt. Overheden en inwoners werden met de neus op de feiten gedrukt: ‘echt’ en beleefbaar groen bleek vaak ver weg

en parken en plantsoenen te klein voor alle nieuwe bezoekers. Natuurorganisaties zagen in 2020 hun ledenaantallen groeien. Een meerderheid van de Nederlanders vindt bovendien dat economische groei en natuurbescherming en -herstel hand in hand kunnen en moeten gaan. Een steun in de rug voor het natuurbeleid, waarvoor provincies vaak nauw samenwerken met allerlei maatschappelijke organisaties.

Actieplan De Groene Vrijwilliger 2019-2021

Het Actieplan De Groene Vrijwilliger is de opvolger van het manifest De Kracht van de Groene Vrijwilliger uit 2017. Het actieplan is ondertekend door IVN Natuureducatie, LandschappenNL, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, SoortenNL, BoerenNatuur, het Interprovinciaal Overleg (IPO), en het ministerie van LNV. Het actieplan moet de groei in het aantal groene vrijwilligers vasthouden en versterken. Andere doelen zijn groene vrijwilligers beter faciliteren en betere samenwerking tussen de groene vrijwilligersorganisaties realiseren. Provincies geven de aanzet voor provinciale actieplannen. De provincies Noord-Brabant, Noord-Holland, Overijssel, Flevoland en Zeeland hebben al een plan. In Limburg, Utrecht en Zuid-Holland zijn er in 2020 gesprekken gevoerd om de actieplannen te kunnen opstellen.

Lokale projecten

Om de betrokkenheid van inwoners bij de natuur te vergroten, stimuleren provincies initiatieven die dicht bij de maatschappij staan en gedragen worden door de inwoners. Dit gebeurt bijvoorbeeld in lokale projecten, met volop nieuwe rollen en samenwerkingsverbanden. Zoals het programma Natuur voor Elkaar in Overijssel dat door en met lokale partners wordt gerund. Een kort overzicht van enkele inspanningen van provincies en hun resultaten in 2020:

- Tot eind 2020 zijn in Overijssel ruim honderd scholen bezig geweest met het vergroenen van hun schoolplein (start 2018).

- Noord-Holland geeft de vermaatschappelijking van natuur een impuls door de aanpak Groen Kapitaal. In 2020 hebben goede initiatieven een podium gekregen en zijn verder geholpen in de interactieve Week van het Groene Kapitaal. Verder is een nieuw meerjarenprogramma Betrekken bij groen ‘Groen doen we samen’ opgesteld voor de periode 2021-2024.
- In Drenthe hebben vrijwilligers vlinderpaden aangelegd en ommetjes uitgestippeld.
- Binnen de 11 Groene Lopers in Overijssel zijn in 2020 honderden buurtinitiatieven aan de slag gegaan met de vergroening van hun buurt. Groene Loper Overijssel stimuleert, verbindt en versterkt deze buurtinitiatieven, om zoveel mogelijk mensen te betrekken bij natuur, landschap en biodiversiteit. Samenwerkende partners binnen Groene Loper Overijssel zijn provincie Overijssel, Natuur en Milieu Overijssel en IVN Overijssel.
- Het Bewonersinitiatief Borger in Drenthe heeft een voedselbos aangelegd in samenwerking met een natuurontwikkelings-project.

Agenda Natuurinclusief

In 2020 kondigden Rijk en provincies bij de introductie van het Programma Natuur ook de komst van een Agenda Natuurinclusief aan. De agenda borduurt voort op het in 2019 gepubliceerde ambitiedocument Nederland Natuurpositief. De Agenda Natuurinclusief ondersteunt de transitie naar een natuurinclusieve samenleving in 2050. De planning voor de totstandkoming van de Agenda Natuurinclusief is afhankelijk van onder meer de kabinetsformatie in 2021.

Het thema vermaatschappelijking van natuur staat dicht naast het thema natuur en economie. Lees meer over de verbinding tussen natuur en economie in [paragraaf 2.6 Natuur & economie](#).

KLEINSCHALIG WONEN MET MEERWAARDE VOOR NATUUR

PROVINCIE NOORD-HOLLAND

Liberterra zocht een locatie om een kleinschalige, sociale en duurzame woongemeenschap te starten. Het team Groen Kapitaal van de provincie Noord-Holland wees de initiatiefneemster op natuur- en recreatiegebied Geestmerambacht. Goede gesprekken met het recreatieschap over de recreatieve functie volgden. Mensen ontvangen was toch al de intentie van het woonproject, en dus kon het traject verder. Na kleine aanpassingen op verzoek van de gemeente kreeg het project een kruimelvergunning (een relatief snelle route om van het bestemmingsplan af te wijken). In 2020 zijn de wooneenheden geplaatst.

BUREN VERSTERKEN ELKAAR

Eind 2020 is geld verzameld om een kas te bouwen. Dit is gelukt met steun van Groen Kapitaal, via Crowdfunding VoorNatuur. De kas is een ontmoetingscentrum en plek waar het naastgelegen Voedselbos de Groene Oase – een eerder Groen Kapitaal-initiatief – gebruik van kan maken. Vlakbij ligt de pluktuin van Geesje met natuurinclusieve fruitteelt. Allemaal voorbeelden van maatschappelijke betrokkenheid bij natuur, die laten zien hoe natuurinclusief wonen of voedsel telen er uit zou kunnen zien. Zulke concrete koplopers helpen bovendien om hierover in gesprek te gaan. Het woonproject was een soort toevallstreffer, waarbij initiatiefneemster, grondeigenaar en gemeente erin slaagden er relatief snel samen uit te komen. Op basis van dit voorbeeld en enkele andere Tiny House-initiatieven organiseert de provincie Noord-Holland in 2021 een traject om kennis te delen en initiatieven op weg te helpen.

Natuurkwaliteit

Begin 2020 heeft de Tweede Kamer verzocht om een beknopte rapportage over de kwantiteit en de kwaliteit van de natuur in Nederland. Op verzoek van LNV en provincies heeft WENR (Wageningen Environmental Research) een advies opgesteld over de indicatoren voor de natuurkwaliteit. WENR onderscheidt hierbij acht indicatoren die de toestand en trends van soorten en ecosystemen beschrijven. De minister van LNV heeft aan de Tweede Kamer gemeld dit advies over te nemen en te integreren in deze zevende VRN.

Vanwege het verzoek van de Tweede Kamer is de rapportage over de natuurkwaliteit in deze VRN anders vormgegeven dan de voorstaande jaren. Voor de beschrijving van de natuurkwaliteit in de VRN is tot dusverre gebruikgemaakt van een aantal Beleids-relevante Natuurindicatoren (BNI's). Deze BNI's hebben betrekking op Nederland in totaal, maar ook op het provinciale schaal-niveau (zie [CLO Indicatoren](#)). De indicatoren in deze zevende VRN komen inhoudelijk overeen met de BNI's, maar de presentatie is nu anders (in horizontale balkjes in plaats van een dashboard). Ook kerent niet alle BNI's terug in deze rapportage.

De indicatoren in deze VRN zijn gebaseerd op bestaande meetgegevens en indicatoren. De weergave van deze indicatoren is zoveel mogelijk geëniformeerd. De indicatoren beogen een landelijk beeld van de natuurkwaliteit te geven en rapporteren dus niet op provinciaal of gebiedsniveau. De indicatoren geven (nog) relatief weinig informatie over de kwaliteit van de grote wateren, zoals de Noordzee. Hieronder volgt een globale beschrijving van de indicatoren voor de natuurkwaliteit en vervolgens een samenvattend beeld van de natuurkwaliteit. Daarna gaan we uitgebreider in op de gebruikte indicatoren en de natuurkwaliteit.

Indicatoren natuurkwaliteit

Het liefst zouden we de natuurkwaliteit beschrijven aan de hand van één simpele grafiek of één tabel. Maar daarvoor is de natuur en ook het natuurbeleid te complex. Er zijn immers veel verschillende soorten(groepen) en ecosystemen die worden beoordeeld. Ook is sprake van verschillende natuurdoelen waarover gerapporteerd dient te worden. Daarom presenteren we meerdere elkaar aanvullende indicatoren.

Nederland heeft een internationale verantwoordelijkheid voor de bescherming van de soorten en habitattypen van de Habitatrichtlijn en de Vogelrichtlijn. De Europese Commissie (EC) heeft in mei 2020 een nieuwe Europese biodiversiteitsstrategie uitgebracht.

De belangrijkste doelstellingen in het licht van de rapportage over de natuurkwaliteit zijn:

1. De bescherming van ten minste 30% van de oppervlakte land en zee in een samenhangend natuurnetwerk in 2030.
2. De implementatie van bestaande verplichtingen wordt opgevoerd: in 2030 mogen de instandhoudingstrends en -toestand van habitattypen en soorten van de VHR niet zijn verslechterd. Het doel is verder dat minstens 30% van de habitattypen en soorten van de VHR die momenteel niet in een gunstige staat van instandhouding verkeren, dat in 2030 wel doen, of een sterke positieve trend vertonen.

We hebben ervoor gekozen afzonderlijke indicatoren te presenteren voor de toestand en trends van de VHR-soorten en habitattypen. Dat zijn de indicatoren 1, 3, 5 en 7 in [figuur 10a t/m d](#). Maar als we alleen naar de VHR-soorten en habitattypen zouden kijken, missen we een groot deel van de biodiversiteit en andere soorten die we in Nederland belangrijk vinden. Ook voor deze soorten en andere ecosystemen wordt beleid gemaakt en uitgevoerd. Daarom gebruiken we ook indicatoren die de toestand en trends beschrijven van ‘alle’ soorten en ecosystemen waarvan monitoringgegevens beschikbaar zijn. Dat zijn de indicatoren 2, 4, 6 en 8 in [figuur 10a t/m d](#).

Samenvattend beeld natuurkwaliteit

De indicatoren geven het volgende beeld van de natuurkwaliteit in Nederland. Op het niveau van de doelen van de Vogel- en Habitatrichtlijn is de natuurkwaliteit nog onvoldoende. Ongeveer drie kwart van de habitatrichtlijnsoorten en 90% van de habitattypen verkeren in een ongunstige staat van instandhouding (Svl). De trend voor de VHR-soorten is ongeveer gelijk gebleven of duidt op een lichte verbetering. Van de habitatrichtlijnsoorten zijn meer soorten toegenomen dan afgangen. Dat geldt in mindere mate ook voor de vogels van de Vogelrichtlijn, waarbij vooruitgaande en achteruitgaande soorten elkaar iets meer in balans houden. Voor

de habitattypen zijn in de afgelopen periode (iets) meer habitattypen met een ongunstige Svl nog verder achteruitgegaan dan vooruitgegaan. vergeleken met andere Europese landen scoort Nederland laag als het gaat om de toestand van HR-soorten en habitattypen. De trends van de VHR-soorten en habitattypen zijn in internationaal perspectief ([CLO-1483](#)) echter beduidend gunstiger. Als we naar de toestand en trends van ‘alle’ soorten en ecosystemen kijken, zien we dat in 2020 bijna 61% van de soorten niet werd bedreigd in zijn voortbestaan. Vanaf 2008 vertonen echter iets meer soorten een afname dan een toename. Van ‘alle’ ecosystemen heeft 38% van het areaal landnatuur een vrij hoge tot hoge kwaliteit, tegenover 60% met een vrij lage tot lage kwaliteit.

Beschrijving natuurindicatoren en natuurkwaliteit

In [figuur 10](#) zijn de acht indicatoren weergegeven. De figuur geeft de toestand en de trend weer van soorten en ecosystemen in Nederland. Daarbij maken we onderscheid tussen de soorten en habitattypen van de Vogel- en Habitatrichtlijnen enerzijds en ‘alle’ soorten en ‘alle’ ecosystemen anderzijds. De linkjes bij de indicatoren in de figuren verwijzen naar de officiële databron waar de indicator op is gebaseerd.

1. Toestand Habitatrichtlijnsoorten

Deze indicator geeft voor de 81 Habitatrichtlijnsoorten (HR-soorten) aan hoeveel procent landelijk in een gunstige, matig ongunstige of zeer ongunstige staat van instandhouding (Svl) verkeert. Eens in de zes jaar wordt de landelijke staat van instandhouding bepaald voor de HR-rapportage aan de EU; de percentages voor deze indicator worden dus (ook) niet jaarlijks aangepast. Alle vogels ontbreken in deze indicator, omdat daarvoor geen staat van instandhouding wordt gerapporteerd.

Voor 26% (21 soorten) van de HR-soorten is een landelijk gunstige Svl gerapporteerd. Dat duidt op een lichte verbetering ten opzichte van de vorige periode, toen 23% van de HR-soorten een landelijk

gunstige Svl had (18 van de toen 79 HR-soorten). Bijna driekwart van de HR-soorten voldoet nog niet aan de landelijke gunstige staat van instandhouding.

2. Toestand alle soorten

Gaat het om de toestand van ‘alle’ soorten, dan wordt bijna 61% van 1.771 soorten ‘niet bedreigd’. Deze indicator is gebaseerd op de Rode Lijsten. Er zijn in totaal 18 Rode Lijsten voor onder andere zoogdieren, dagvlinders en bijen. Hiervan wordt over zeven beleidmatig belangrijke soortgroepen voor in totaal 1.771 soorten jaarlijks het percentage soorten met een niet-bedreigde status berekend volgens de Rode Lijst Methodiek. Dat percentage wordt gebruikt voor indicator 2. Jaarlijks verandert dat percentage maar weinig (60,9% in 2019 en 60,8% in 2020).

De verschillende groepen van soorten laten duidelijke verschillen zien. Een groot aantal soorten dagvlinders (61%, 43 soorten) en soorten reptielen (86%, zes soorten) wordt bedreigd. Bij de andere soortgroepen is het percentage bedreigde soorten overwegend minder dan 50%.

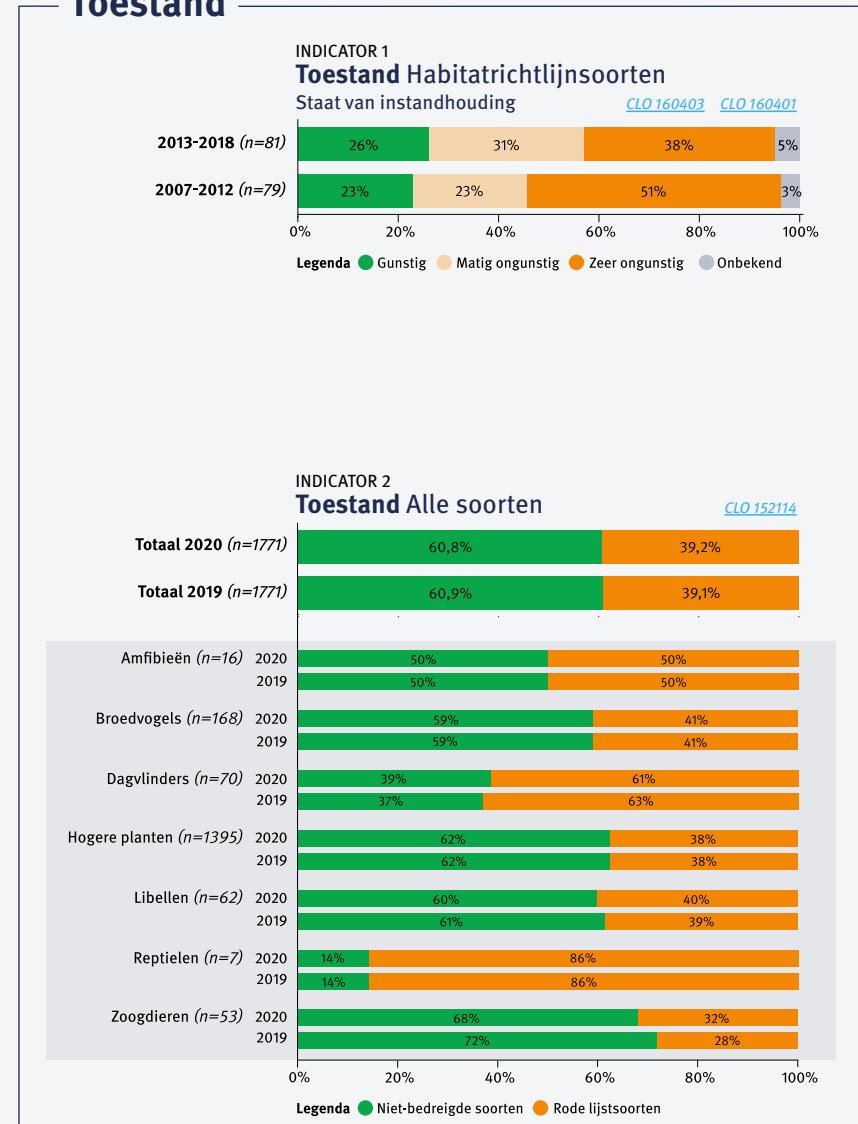
3. Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten

De trend van de VHR-soorten gaat over het percentage soorten van de Vogelrichtlijn én van de Habitatrichtlijn die een toename vertonen, stabiel zijn, afnemen of waarvan de trend niet bekend is. Naast de 81 HR-soorten zijn bij de trends dus ook soorten van de Vogelrichtlijn meegenomen. Het gaat daarbij om 190 soorten broedvogels en 81 soorten niet-broedvogels (overwinteraars en doortrekkers). Hiervan zijn de percentages afzonderlijk weergegeven over twee perioden. Deze trends worden een maal in de zes jaar gerapporteerd aan de EU, maar de indicator wordt jaarlijks door het CBS berekend op basis van gegevens van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM).

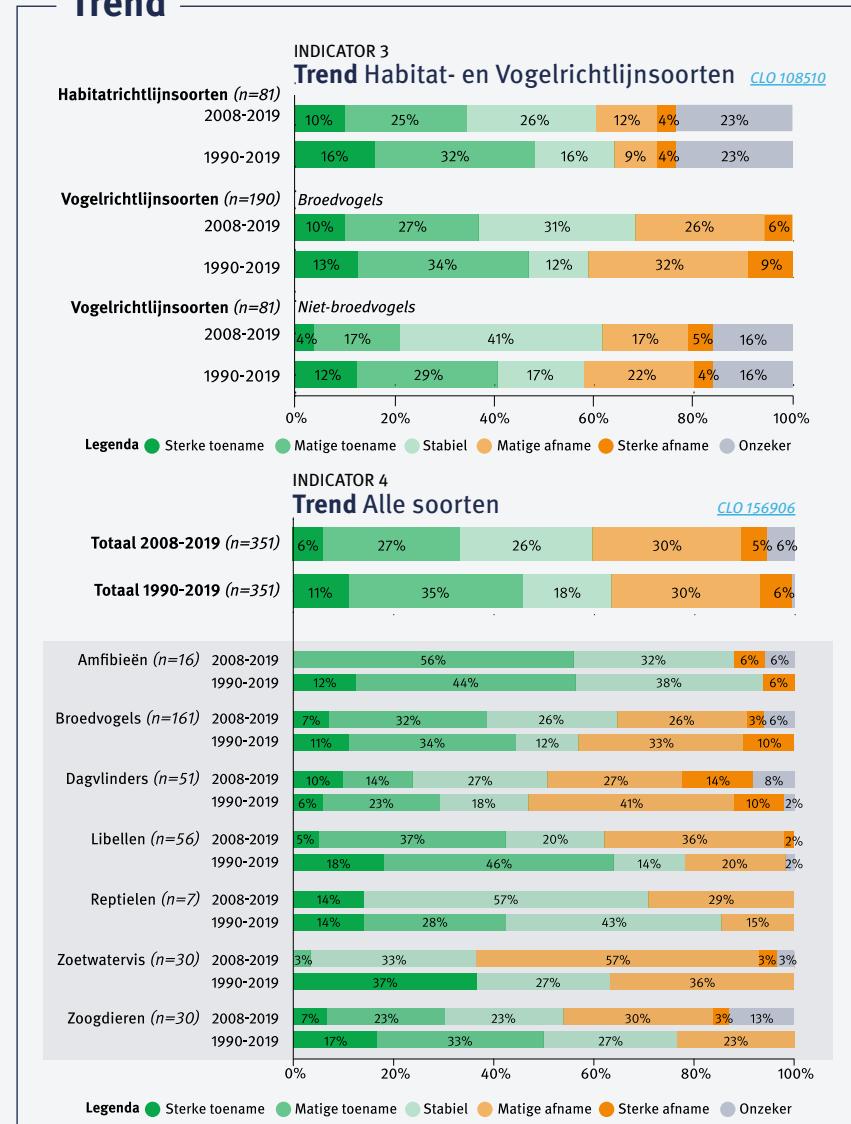
De trend voor de VHR-soorten is in de afgelopen jaren ongeveer gelijk gebleven of licht verbeterd, hoewel een deel van de ‘verbeteringen’

CONDITIE SOORTEN: TOESTAND EN TREND

Toestand

Trend

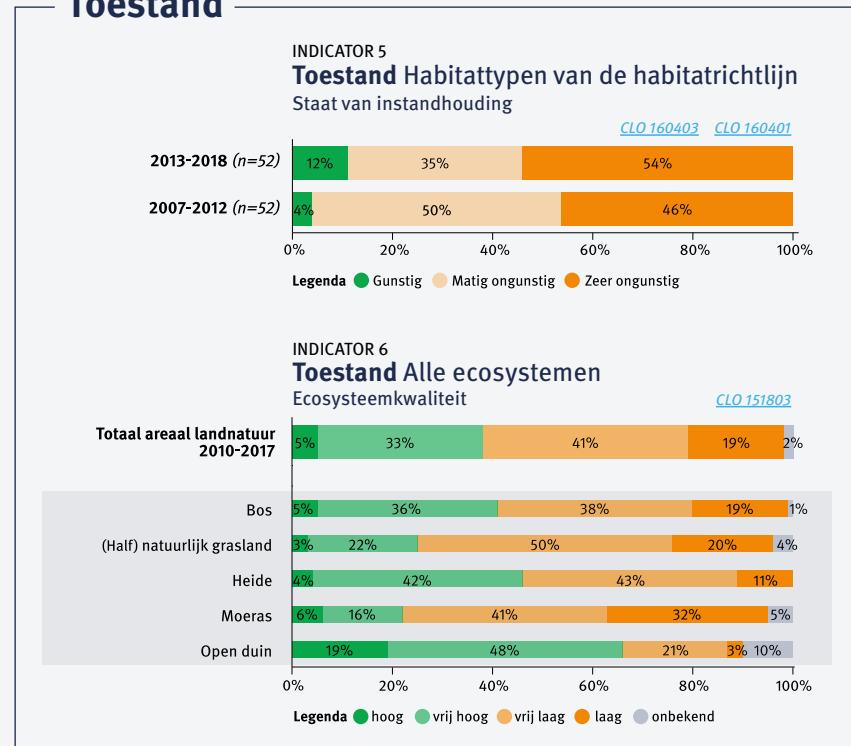

Figuur 10a met de indicatoren 1 en 2

Figuur 10b met de indicatoren 3 en 4

CONDITIE ECOSYSTEMEN: TOESTAND EN TREND

Toestand

Figuur 10c met de indicatoren 5 en 6

Trend

Figuur 10d met de indicatoren 7 en 8

een methodische oorzaak heeft. Sinds 1990 zijn wel meer soorten in aantal sterker of matig toegenomen dan sterker of matig afgenomen. Dat geldt voor de HR-soorten: 48% toename versus 13% afname. Het geldt ook, in mindere mate, voor de broedvogels (47% toename versus 41% afname) en de niet-broedvogels (40% toename versus 26% afname). Deze toenamepercentages zijn vanaf 2008 wel lager dan in de periode daarvoor. Verder valt op dat vooral van HR-soorten en niet-broedvogels relatief veel trends onzeker zijn.

4. Trend alle soorten

'Alle' soorten zijn in totaal 351 inheemse, in Nederland voorkomende soorten waarvan jaarlijks trendgegevens kunnen worden berekend. Deze soorten zijn verdeeld over de soortgroepen amfibieën, broedvogels, dagvlinders, libellen, reptielen, zoetwatervissen en zoogdieren. De trend in de populatie-omvang van alle soorten is bepaald met de jaarlijkse populatietrends (Living Planet Index = LPI) van de soorten van het NEM. Het aantal soorten dat hierin wordt beschouwd is niet zozeer groter dan het aantal VHR-soorten, maar het zijn ook andere soorten die we in Nederland belangrijk vinden.

Over het geheel genomen is de trend stabiel of is de laatste jaren sprake van een lichte afname. Vanaf 2008 vertonen iets meer soorten een afname dan een toename. Tussen de groepen van soorten zijn verschillen waarneembaar. Zo gaan de dagvlinders en zoetwatervissen achteruit, maar lijken de andere soortgroepen vooruit te gaan. Wel is de toename van deze soortgroepen gemeten vanaf 2008 minder dan in de periode vanaf 1990.

5. Toestand habitattypen van de Habitrichtlijn

In Nederland komen in totaal 52 habitattypen van de Habitrichtlijn voor (bijvoorbeeld duinbossen of blauwgraslanden) die wettelijk beschermd zijn. De staat van instandhouding van deze habitattypen is al jaren ontbrekend. In de periode 2007-2012 verkeerden slechts twee habitattypen landelijk in een gunstige staat van instandhouding. In de periode 2013-2018 waren dat er inmiddels zes van de 52 (bijna 12%), waarvan vijf duintypen zijn. Dat lijkt een verbetering, maar deels heeft dit een methodische achtergrond, en tegelijk zijn ook drie habitattypen verslechterd. Hierdoor

WERKEN AAN KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN

PROVINCIE Utrecht

De provincie Utrecht heeft veel verschillende landschappen, met karakteristieke kleine landschapseenementen (KLE). Deze elementen zorgen voor afwisseling en geven het landschap zijn eigen specifieke identiteit. Ook dragen zij bij aan de biodiversiteit als leefgebied en als ecologische verbinding, vooral ook buiten het Natuurnetwerk. De provincie stimuleert de aanleg van nieuwe elementen en organiseert kennisuitwisseling via het Platform kleine landschapseenementen. In dit platform participeren onder andere gemeenten en agrarische collectieven. Het platform heeft in 2020 tachtig nieuwe elementen gerealiseerd. Bijvoorbeeld elementen die bijdragen aan de biodiversiteit zoals houtwallen, hakhoutbosjes en poelen.

KAPVERBOD KLE'S

Uniek is dat de provincie de meest waardevolle, oude landschapseenementen beschermt via de (interim) Omgevingsverordening. Dit doet de provincie door de KLE's aan te wijzen, op kaart te zetten (informatieobject beschermd KLE) en een kapverbod in te stellen. Hiermee wordt voorkomen dat deze elementen uit het landschap verdwijnen. In 2020 is dit informatieobject voor het eerst herzien; het zal worden uitgebreid met 517 nieuwe waardevolle beschermd elementen.

Voor ieder element biedt de provincie een beheersubsidie aan, als dat mogelijk is. Een punt van zorg zijn de gebieden waar veel intensieve bedrijven zijn gevestigd. Wanneer nieuwe elementen worden aangelegd op agrarische grond, mogen deze gronden daarna niet meer worden meegerekend in het kader van het Europese landbouwsubsidiestel en de mestboekhouding. En juist in die gebieden is een betere aankleding van het landschap gewenst. Lees meer over de kleine landschapseenementen.

HYDROLOGISCH HERSTEL BEEKDAL SPRINGENDALSE BEEK

PROVINCIE OVERIJSSSEL

De natuurkwaliteit in het N2000-gebied van de Springendalse beek is dankzij natuurherstelmaatregelen goed ontwikkeld in de afgelopen 25 jaar. In 1998 en 1999 legde Staatsbosbeheer nieuwe natuur aan op voormalige maisakkers op de kop van de stuwwal en zijn oude erosiedelen weer opengelegd. Een mozaïek van droge heide, jeneverbesstruweel, vochtige heide en veldrusschraalland ontwikkelde zich daarop. In 2015 zetten het Waterschap Vechtstromen, Staatsbosbeheer en provincie Overijssel een grote stap voor verder natuurherstel. De Springendalse beek was ver ingesleten in het landschap, soms tot bijna twee meter. Hierdoor verdroogde het beekdal, kwam de kwel niet meer in het beekdal en werd de invloed van regenwater groot. De beekbodem is daarom over bijna twee kilometer verhoogd.

STABIELERE GRONDWATERSTANDEN

Nu is er weer een permanente kwelsituatie met uitgetredend water aan het maaiveld. De vernatting zorgde voor hogere en stabielere grondwaterstanden, zelfs in de droge zomers van 2018-2020. Er ontwikkelt zich in het beekdal vegetatie met bijbehorende natuurkwaliteit. Denk aan een elzenbronbosvegetatie met spectaculair herstel van paarladvig goudveil, boscies en bittere veldkers. Twee knelpunten resteren. De piekafvoer en dus stroomsnelheid van de beek is nog te hoog, waardoor het aangebrachte zand bij veel regen wordt afgevoerd. Daarnaast is er te veel nitraat en sulfaat in het grondwater door bemesting op het stuwwalplateau. Hierdoor kan de schraallandvegetatie zich onvoldoende ontwikkelen. Deze knelpunten worden de komende jaren aangepakt en zijn onderdeel van de N2000-leerplannen.

Foto's: Staatsbosbeheer

is de gemiddelde kwaliteit eerder stabiel te noemen. Let wel, dit gaat over het aantal habitattypen en niet over het oppervlakte van de Nederlandse natuur dat hierbij hoort.

6. Toestand alle ecosystemen

Voor de beschrijving van de toestand van alle ecosystemen wordt uitgegaan van vijf verschillende ecosystemen die betrekking hebben op de landnatuur. Te weten: bossen, (half)natuurlijk grasland, heide, open duin en moeras. Deze zijn gebaseerd op de [Index NL beheertypen](#). De toestand (natuurkwaliteit) daarvan is bepaald aan de hand van het aantal ‘kwalificerende soorten’ per ecosysteemtype (een samenvatting van beheertypen). Het aantal aangetroffen (of aanvullend geschatte) kwalificerende soorten bepaalt de kwaliteitsklasse. Hoe hoger het aantal, des te beter de kwaliteit. Bij deze indicator zien we dat in 38% van het totale areaal aan landnatuur de kwaliteit vrij hoog tot hoog is. Daarentegen heeft 60% een vrij lage tot lage ecosysteemkwaliteit. Open duinen hebben een relatief hoge kwaliteit (67%), terwijl die van (half)natuurlijk grasland en moerassen relatief laag is, met minder dan 25%.

7. Trend habitattypen van de Habitatrijrichtlijn

Van de 52 habitattypen verkeren er 46 in een ongunstige staat van instandhouding. Om inzicht te krijgen in welke richting deze 46 habitattypen zich ontwikkelen, is gekeken naar de aan de EU gerapporteerde ‘trends staat van instandhouding’. Deze indicator 7 laat zien dat 11 van de 46 habitattypen (24%) met een ongunstige Svl verbeterd zijn. Daar staat tegenover dat er bij 28% (13 habitattypen) sprake is van een verdere verslechtering. De verbeteringen en verslechtingen zijn hiermee ongeveer in evenwicht.

8. Trend alle ecosystemen

De trend van verschillen in kwaliteit van de verschillende ecosysteemtypen (oppervlakte) kan nog niet worden berekend. Dat kan pas als de kwaliteitsbeoordeling over 2010-2017 herhaald wordt voor een nieuwe opeenvolgende periode.

Rijksonderdelen natuurbeleid

Het Rijk heeft voor bepaalde onderwerpen een specifieke verantwoordelijkheid voor natuurbeleid en de uitvoering ervan. De voortgang ervan bespreken we in dit hoofdstuk. Achtereenvolgens komen aan de orde het natuurbeleid en de natuuruitvoering in: de grote wateren en het Natuurnetwerk Nederland nat (4.1); Caribisch Nederland (4.2); de overbelaste stikstofgevoelige natuurgebieden (4.3) en door infrastructuur doorsneden natuurgebieden (4.4).

4.1 Grote wateren

Het Rijk is verantwoordelijk voor de natuur in de grote wateren: Noordzee, Waddenzee, Eems-Dollard, IJsselmeer, Zuidwestelijke Delta en de grote rivieren. Deze grote wateren maken deel uit van het Natuurnetwerk Nederland. In totaal gaat het om meer dan 6 miljoen hectare (bestaande) natuur.

Actualisatie begrenzing

De beleidmatige begrenzing van het Natuurnetwerk Nederland in de grote wateren (het NNN-nat) dateert nog uit 2006 en is vastgelegd in de Nota Ruimte. Sindsdien zijn de grenzen van de grote wateren gewijzigd, vooral in het kader van ruimte voor rivieren. Deze wijzigingen zijn echter niet centraal in één geactualiseerde kaart vastgelegd, waardoor veel onduidelijkheden zijn ontstaan. In 2020 is een begin gemaakt met de actualisatie van de begrenzing van het NNN-nat ten opzichte van de begrenzing van de toenmalige ‘natte EHS’ uit de Nota Ruimte 2006. De actualisatie is nog niet afgerond. Er is onder andere sprake van overlap tussen het NNN-nat en het NNN-droog, die nader moet worden onderzocht door het Rijk en de provincies. In het NNN-nat geldt immers het beschermingsregime van het NNN niet (zie artikel 2.10 Besluit algemene regels ruimtelijke ordening). De huidige begrenzing van het NNN-nat en de Natura 2000-gebieden die binnen deze nieuwe begrenzing vallen, zijn opgenomen in [figuur 2](#).

Totstandkoming projecten

De aard en wijze van uitvoering van de projecten in de grote wateren verschilt van de projecten op het land. Landprojecten worden doorgaans uitgevoerd via verwerving, inrichting en beheer, en ze worden kwantitatief vastgelegd in hectares.

De projecten in de grote wateren zijn het beste te duiden met een omschrijving van het project en de fase waarin het project zich bevindt (in voorbereiding, in uitvoering of afgerond).

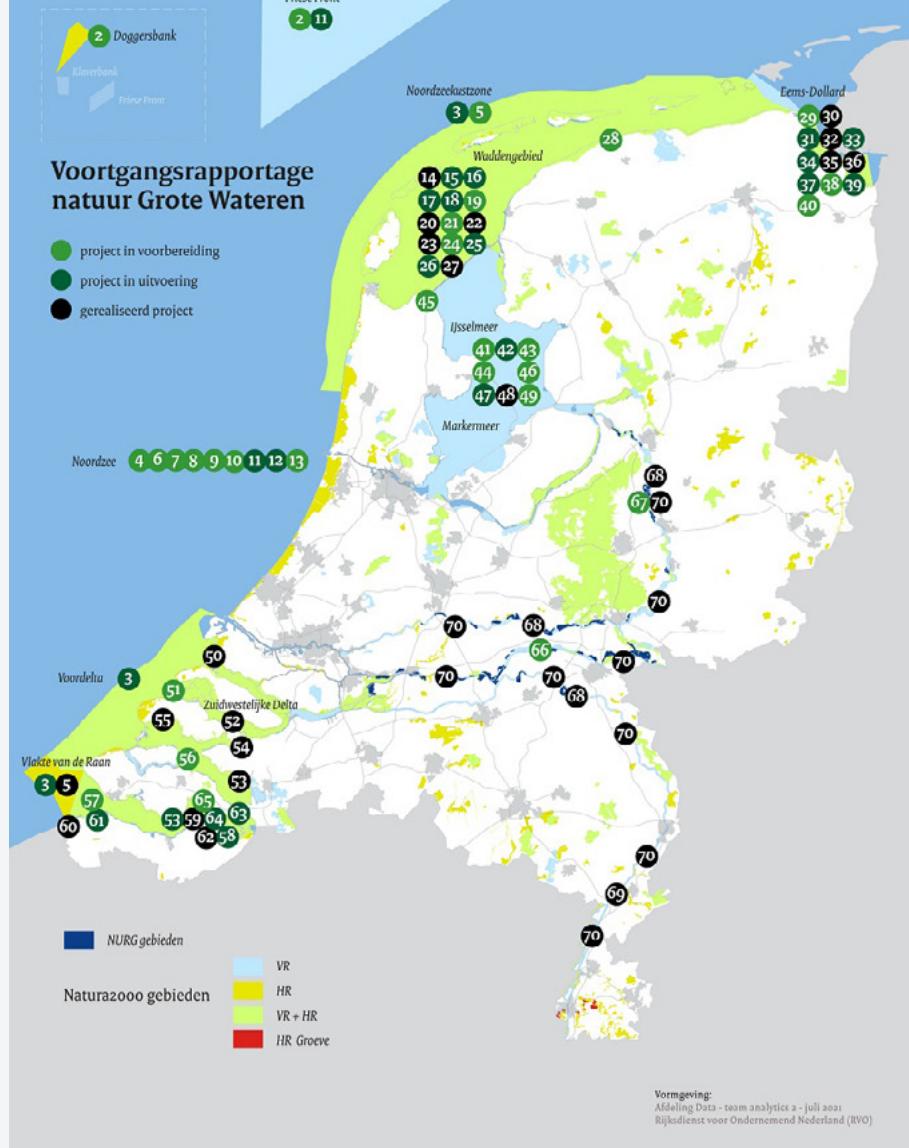
De projecten in de grote wateren komen voort uit diverse visies,

meerjarige programma's, strategieën en besluiten. Het werkingsgebied, de onderwerpen en termijnen verschillen per groot water en zijn tot stand gekomen na een uitgebreid bestuurlijk en politiek traject. In de eindrapportage Groot Project EHS (TK 30825, nr. 216) staat een uitgebreide beschrijving van het beleid voor de grote wateren en de achterliggende verkenningen, programma's en Tweede Kamerstukken.

Een groot aantal projecten in de grote wateren wordt uitgevoerd met financiering van de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW). Met de PAGW wordt gestreefd naar systeemingrepen in alle grote wateren, die leiden tot een stabiel en samenhangend ecologisch netwerk van grote wateren in 2050.

Overzicht projecten

Het Rijk voert in de grote wateren een groot aantal projecten uit voor behoud, herstel en ontwikkeling van de natuur. In deze voortgangsrapportage geven we de stand van zaken van de belangrijkste projecten in de grote wateren die op dit moment in voorbereiding of in uitvoering zijn. Een volledig overzicht staat in [figuur 11](#) en de tabel in [bijlage 2](#). In de beschrijving van de projecten op de volgende pagina's verwijzen we naar deze bijlage, door per project het bijbehorende nummer te vermelden. Op de kaart zijn de locaties aangegeven van deze projecten, aangevuld met de begrenzing van de Natura 2000-gebieden en de gebieden uit het programma Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG-gebieden).

Figuur 11: Voortgang en locatie van projecten voor natuur in de grote wateren. Op de kaart is de begrenzing van de Natura 2000-gebieden aangegeven, evenals die van de NURG-gebieden (het programma Nadere Uitwerking Rivierengebied)

Noordzee

De voortgang van de belangrijkste projecten in 2020:

- In 2017 is het akkoord Visserij in beschermde gebieden (VIBEG) gesloten tussen natuurorganisaties, visserijorganisaties en het Rijk over de bescherming van Natura 2000-gebieden. We zijn verder gegaan met de voorbereiding van diverse verduurzamingsmaatregelen hiervoor. Bijvoorbeeld de beperking van de vistijd, beperking van het gewicht van het vistuig en de aanpassing van visnetten gericht op het verminderen van de bijvangst (8).
  - Daarnaast is in 2020 de visserij gesloten in delen van de Noordzeekustzone en de Vlakte van de Raan (VIBEG-1). Op basis van VIBEG-2 hebben we de aanpassing van de gesloten gebieden in de Noordzeekustzone verder voorbereid. Zo ook de verkenning van een uitkoopregeling van vergunningen voor garnalenvisserij (5, 6, 9).
  - In 2020 is het Noordzeeakkoord (NZA) gesloten tussen het Rijk, energieorganisaties, natuurorganisaties en de brancheorganisatie van zeehavens. De visserijorganisaties hebben het NZA niet getekend. Op basis van het NZA zijn we gestart met de aanwijzing van de Bruine Bank (Natura 2000) en de Borkumse Stenen (Kaderrichtlijn Mariene Strategie). Zo ook met onderzoek naar en maatregelen voor natuurherstel, -bescherming en soortenversterking (4, 10 en 11) en sluiting van gebieden voor visserij (7).
  - Om de beoogde doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs te halen, is uitbreiding van windenergie op zee nodig. Dit moet plaatsvinden binnen ecologische grenzen, maar biedt ook kansen voor multifunctioneel gebruik. Zoals natuurlijk rifherstel en visserij met passieve vistuigen, aquacultuur en schelpdierkweek (13). In 2020 zijn we gestart met het opstellen van een plan hiervoor.

Waddenzee

De Waddenzee is aangewezen als beschermd Natura 2000-gebied. Unesco heeft in 2009 bovendien de status Werelderfgoed aan de Waddenzee toegekend. Voor het Rijk is de belangrijkste doelstelling: een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en behoud van het unieke open landschap. Daarbij horen ook gezonde economische sectoren en een duurzaam gebruik van de Waddenzee.

Het riksbeleid is vastgelegd in de PKB Derde Nota Waddenzee en is uitgewerkt in de Natura 2000-beheerplannen en het Programma naar een Rijke Waddenzee. In 2020 is de Agenda voor het Waddengebied 2050 afgerond, die inmiddels door het Rijk, de regio en de stakeholders is ondertekend. Het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW, 2019-2022) werkt aan natuurverbetering naar een veerkrachtig ecosysteem en aan transities naar een duurzaam (economisch) medegebruik. Het programma doet dat vanuit de rollen uitdagen, aanjagen, ontwikkelen en verbinden. Op deze manier draagt PRW bij aan natuurherstel en duurzaam gebruik van het Werelderfgoed Waddenzee. De voortgang van de belangrijkste projecten in 2020:

- De opkoopregeling visrechten garnalenvisserij is opengesteld. Beoogd wordt om ten minste tien vergunningen op te kopen en gebieden voor de garnalenvisserij te sluiten voor natuurherstel (18).
- 28% van de visgebieden voor mosselzaadvisserij is gesloten. In 2021 willen we nog eens 7,7% van deze visgebieden sluiten (18).
- We bereidden het Actieprogramma Swimway voor. Dit programma richt zich op herstel van de vispopulaties. Onderzoek wordt welke rol de Waddenzee speelt in de levenscyclus van de verschillende vissoorten. De ene soort verblijft de hele cyclus in de Waddenzee, voor een ander is het een kraamkamer of opgroeiplek. Door de hele levenscyclus te bekijken en de knelpunten in de verschillende levensstadia te identificeren

wordt het mogelijk om specifieke maatregelen te ontwikkelen en zo te werken aan een gezonde visstand (19).

- We rondden de ontwikkeling van de jaarlijkse Oost-Atlantische flyway-monitoring af. Het ministerie van LNV voert deze monitoring in het vervolg uit. Deze internationale monitoring meet de gezondheid van trekvogelpopulaties langs de hele Oost-Atlantische route en maakt knelpunten inzichtelijk (20).
- We bereidden een aantal pilots onderwaternatuur voor. Eén van de pilots is Zie'nswat (voorheen biohut), waarbij een kraamkamer voor het opgroeien van jonge vis wordt opgezet. Een andere pilot is walviskadaver, waarbij een walviskadaver in de Waddenzee vergaat en het proces vervolgens wordt gemonitord. Een eerste experiment, met een kadaver van een dwergvinvis, is ook al gestart (21).
- Het programma Dark Skye Waddengebied is afgerond. Projecten om de duisternis op bepaalde plaatsen te versterken worden door de provincie gestimuleerd en, waar van toepassing, gefinancierd (23).
- In de dijkversterking voor de trajecten Lauwersmeer-Vierhuizergat en Koehoal-Lauwersmeer (Hoogwaterbeschermingsprogramma) verwerken de waterschappen, het PAGW-uitvoeringsteam van RWS, SBB en RVO de PAGW-doelen. Zoals meer natuurlijke overgangen water-dijk, kwelderontwikkeling, zoet-zout-gradiënten en visintrek. Deze projecten waren in 2020 in de planvoorbereiding. Voor het dijktraject Lauwersmeer-Vierhuizergat draagt PAGW € 10 miljoen bij en is een voorkeursbesluit (MIRT-2) vastgesteld. Voor het dijktraject Koehoal-Lauwersmeer draagt PAGW € 37,5 mln. bij en is een startbeslissing (MIRT-1) vastgesteld (24).
- We hebben diverse zogenoemde onderwatercafés georganiseerd. Deze hebben tot doel het draagvlak van en het begrip over onderwaternatuur te vergroten (26).
- Diverse onderzoeken zijn afgerond, onder andere het onderzoek naar het sedimentbelang van de Waddenzee. Conclusie is

dat niet eindeloos sediment aan de Waddenzee kan worden onttrokken. Ook is modelmatig onderzoek afgerekend naar de verspreiding van residuen van medicijnen in de Waddenzee. Rijkwaterstaat gaat dit in 2021 valideren met metingen in de praktijk. Ten slotte hebben we het onderzoek afgerekend naar het effect van de klimaatverandering op vogels. Conclusie is dat voedselbronnen op andere momenten in het jaar beschikbaar zijn en vogels op het moment van aankomst in het Wadden-gebied minder voedselbronnen ter beschikking hebben. Hierdoor neemt de geschiktheid van de Waddenzee voor die soorten af (27).

Eems-Dollard

Het Programma Eems-Dollard 2050 streeft naar de realisatie van een estuarium met een grote variatie aan leefgebieden, geleidelijke overgangen (van land naar water en van zoet water naar zout water), voldoende voedsel en minder slib in 2050. Een estuarium is een wijde trechtervormige riviermond, waarin eb en vloed goed merkbaar zijn.

De voortgang van de belangrijkste projecten in 2020:

- In 2018 startten we een gezamenlijke Nederlands-Duitse pilot, waarin we onderzochten of herstel van mosselbanken op de Hond-Paap mogelijk is met netten met of zonder hardsubstraat. De pilot heeft veel inzichten opgeleverd, maar we kunnen nog niet concluderen dat hervestiging van mosselbanken op de Hond-Paap op deze manier mogelijk is. De pilot herstel mosselbanken op de Hond-Paap wordt in 2021 opgeleverd (30).
- De Klutenslag, die deel uitmaakt van het project Brede Groene Dollarddijk, is gerealiseerd. Inmiddels zijn circa 400 broedparen kluten geteld (31).
- Het ecologisch herstel in de polder Breebaart is afgerekend. De polder, die een open verbinding met de Waddenzee heeft, is weer uitgebaggerd ten behoeve van natuurherstel. Het slib is gestort in een kleirijperij (32).
- In de Eems-Dollard gaat het rivierwater van de Eems in een open verbinding over in de Waddenzee. Veel kwelders en slikken zijn ingepolderd, waardoor het slib dat wordt aangevoerd vanuit de zee niet meer kan neerslaan. Dit zorgt voor zeer troebel water en te weinig licht onder water. Daarom zijn projecten gestart om binnen- en buitendijks slib in te vangen onder de juiste condities, zodat het slib kan sedimenteren. Voor de pilot Buitendijkse slibsedimentatie is een voorkeursbesluit (MIRT-2) vastgesteld. PAGW draagt € 10 miljoen bij aan deze pilot. Voor het project Binnendijkse slibsedimentatie/ Groote Polder is een startbeslissing (MIRT-1) vastgesteld. PAGW draagt € 15 miljoen bij aan dit project (38).
- We zijn gestart met pilots waddenslib voor de verbetering van zandgronden en de ophoging van landbouwgronden. Het slib moet de zandgronden in de Gronings-Drentse Veenkoloniën verrijken en het stuiven van zand bestrijden. In de lager gelegen kleigronden in Groningen wordt het slib gebruikt om de landbouwgronden op te hogen (39).

- Onder de lopende en voorgenomen kwelder- en slibprojecten in de Eems-Dollardregio voerden we een verkenning uit naar hun potentiële capaciteit om koolstof vast te leggen (Life IP project ‘blue carbon’). Dit moet leiden tot het inzicht welke projecten kunnen voldoen aan de voorwaarden die gelden voor het certificeringssysteem van de Stichting Nationale Koolstofmarkt (40).

IJsselmeergebied

Met de gebiedsagenda IJsselmeergebied 2050 spannen betrokken overheden zich in om gezamenlijk te investeren in natuur in het IJsselmeer.

De voortgang van de belangrijkste projecten in 2020:

- Bij de Marker Wadden werkten we aan de aanleg van twee extra eilanden. Hiermee willen we nieuw leefgebied voor flora en fauna realiseren in het Markermeer. PAGW draagt € 10 miljoen bij aan dit project (42).
- Voor het project kleinschalige aanpassing van oeverzones aan de Noord-Hollandse kust is een startbeslissing (MIRT-1) vastgesteld. Zo ook voor de aanleg van vispassages naar het Markermeer. PAGW draagt € 20 miljoen bij aan deze projecten (43).
- Voor het project verbinding Oostvaarders- en Lepelaarsplassen met Markermeer startte de MIRT-verkenningsfase. Zo ook voor de aanleg van een ondiepe ecologische oeverzone (Oostvaardersoevers). PAGW draagt € 45 miljoen bij aan deze projecten (44).
- Voor het project ecologische inrichting noordwesthoek IJsselmeer (Wieringerhoek) is de MIRT-verkenningsfase gestart. PAGW draagt € 37,5 miljoen bij aan dit project (45).
- Voor maatregelen langs de Friese IJsselmeerkust gericht op ondersteuning van de Natura 2000-doelen en een groei van de populatie vis is een startbeslissing (MIRT-1) vastgesteld. PAGW draagt € 8 miljoen bij aan deze maatregelen (46).
- Het ondiep gebied met waterplanten en land-waterover-

gangen nabij de Hoeckelingsdam en in het Trintelzand is gerealiseerd (48).

- Met de regiodeal Noordelijk Flevoland Verduurzaming IJsselmeervisserij zetten Rijk en regio in op een economisch rendabele en duurzame beroepsvisserij. Inclusief een vangscapaciteit die past bij de ontwikkelingen in draagkracht van het watersysteem IJsselmeer-Markermeer. De regiodeal was in 2020 in uitvoering. Dit is een meerjarig traject (49).

Zuidwestelijke Delta

De voortgang van de belangrijkste projecten in 2020:

- In en rond het Haringvliet worden de Haringvlietsluizen periodiek op een kier gezet. Rijkswaterstaat en waterschap Hollandse Delta monitorden de effecten hiervan op de natuur en op andere functies. Om zo het sluisbeheer te optimaliseren (50).
- Het Rijk werkte met regionale partijen plannen uit voor de aanleg van het doorlaatmiddel in de Brouwersdam. Hiermee willen we de waterkwaliteit en natuur in het Grevelingenmeer verbeteren (51).
- Het Rijk heeft in de PAGW € 20 miljoen gereserveerd voor een zandsuppletie op en in de omgeving van de Galgeplaat. Dit naar aanleiding van de MIRT-verkenning Zandhonger Oosterschelde en het vaststellen van een startbeslissing (MIRT-1). Door de Oosterscheldekering is er minder getijdenstag en daarmee is de erosie van de zandplaten groter dan de aangroei. De zandsuppletie herstelt de achteruitgang van het leefgebied voor zeehonden en steltlopers in de Oosterschelde (56).
- Het Rijk is gestart met de voorbereiding van een sediment-pilot voor de monding van de Westerschelde en finanziert deze ook. We onderzoeken hoe suppletie van zand kan bijdragen aan de versterking van de waterveiligheid en de natuurlijkheid van het Schelde-estuarium, inclusief zijn mondings- en kustgebied. Dit met het oog op de klimaatverandering (57).

Natuurherstel Westerschelde

Nederland en Vlaanderen hebben een verdrag over de uitvoering van de Ontwikkelingsschets Schelde-estuarium. Hierin staan onder andere afspraken over de verdieping van de vaargeul in de Westerschelde en de realisatie van (in Nederland 615 hectare) estuariene natuur, waarvan circa 300 hectare in de Hedwige polder. De voortgang van de belangrijkste projecten in 2020:

- De Hedwige polder (312 hectare) krijgt een kreken- en geulenstelsel en nieuwe dijken ter voorbereiding van de ontpoldering. De graafwerkzaamheden hiervoor zijn binnendijks in grote lijnen uitgevoerd. De nieuwe primaire waterkering is al goed zichtbaar in het landschap. In de planvorming is een Panorama-heuvel voorzien, waarin afgegraven grond wordt verwerkt in plaats van afgevoerd (58).
- Voor het realiseren van gereduceerd getij in Waterdunen (121 hectare) is in 2019 de getijdenuiker in gebruik genomen. In 2020 is de werking van de getijdenuiker onderzocht. Op basis hiervan optimaliseren de provincie en het waterschap de getijdenuiker. In de tussentijd is er getij in Waterdunen. Als sluitstuk worden in 2021 de wandelpaden afgemaakt en geopend. De verwachting is dat dit project in 2021 wordt afgerond (61).
- Voor de buitendijkse maatregel Bath (circa 27 hectare) is gestart met de aanleg van de acht strekdammen. Voor de buitendijkse maatregel Ossenisse (circa 26 hectare) zijn we in april gestart met de stroomsnelheidverlagende werkzaamheden. Afronding van beide projecten wordt verwacht in 2021 (63, 64).
- Voor de buitendijkse maatregel Zimmerman (circa 17 hectare) bereidden we de aanleg van drie strekdammen voor (65).

Grote rivieren

De voortgang van de belangrijkste projecten in 2020:

- We zijn verder gegaan met de uitvoering van het project Meanderende Maas Ravenstein-Lith, op basis van het Hoogwaterbeschermingsprogramma en het PAGW. Hiervoor is vanuit PAGW € 10 miljoen gereserveerd. Met het voorkeursalternatief wordt naast waterveiligheid ook 500 hectare laag-dynamisch riviermilieu ontwikkeld (66).
- We zijn verder gegaan met de voorbereiding van het project dijkverlegging Paddenpol (deeltraject in dijkversterking Zwolle-Olst). Dit op basis van het Hoogwaterbeschermingsprogramma, het KRW-verbeterprogramma, Integraal Riviermanagement (IRM) en PAGW. Het Rijk reserveert daarvoor € 12 miljoen vanuit de PAGW, de Kaderrichtlijn Water (KRW) en het Integraal Riviermanagement (IRM). Met de dijkverlegging Paddenpol kan circa 12 hectare nieuwe uiterwaard ecologisch worden ingericht (66).
- Hoe kunnen we robuuste rivernatuur in de IJssel-Vecht Delta realiseren, met onder andere goed functionerende overstromingsvlakten, ooibossen en onderwaterlandschappen en geulen met droogvallende slikken en riet- en moerasvegetaties? Hiervoor zijn we een onderzoek gestart, voorafgaand aan de startbeslissing (MIRT-1) (67).
- Een deel van de uiterwaarden werd als natuur ingericht vanuit het programma Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG). Dit programma zorgde voor hogere en bredere riverdijken in combinatie met natuurontwikkeling en is opgezet na de overstromingen in de jaren '90. Het programma NURG is in 2020 afgesloten. In 1993 begon het programma met een opgave van 7.000 hectare, die door het kabinet in 2015 is herijkt tot 6.685 hectare. Hiervan is 6.421 hectare verworven of op een andere manier beschikbaar gekomen als natuurgebied; 5.846 hectare is ingericht en in beheer. Het restant van de opgave zal Staatsbosbeheer in de komende tien jaar realiseren in samenhang

met andere programma's, zoals de Programmatische Aanpak Grote Wateren of de Kaderrichtlijn Water (70).

4.2 Caribisch Nederland

In april 2020 is het Natuur- en Milieubeleidsplan Caribisch Nederland 2020-2030 (NMBP) door de ministers van BZK, I&W en LNV aangeboden aan de Tweede Kamer. Het NMBP bevat ook het koraalherstelplan waar de Kamer begin 2019 om heeft verzocht. Het NMBP is een integraal plan voor land en water en omvat componenten van natuur, milieu en ruimtelijke ordening. Het NMBP geeft het kader (visie, strategische doelen en acties) voor de uitvoeringsagenda's, die het Rijk met de openbare lichamen van de eilanden opstelt, en waar de verdere prioriteitstelling plaatsvindt. Deze uitvoeringsagenda's zijn gereed in de tweede helft van 2021. Het Rijk geeft prioriteit aan het stoppen van de afname van het koraal en het herstel van koraal. Om het koraal te herstellen, wordt het huidige beleid geïntensieveerd. Een beter koraalrif zorgt voor meer vis en betere kustbescherming, en versterkt het toerisme. Het kabinet heeft € 7,2 miljoen gereserveerd voor de uitvoering van het koraalherstelplan.

Loslopend vee

Een belangrijke bedreiging van het koraal is erosie en sedimentatie veroorzaakt door loslopend vee. Naast erosie veroorzaakt dit vee ook vergaande verwoesting en heeft het gevolgen voor natuur en landbouw. In 2020 liep een project van het Rijk en het openbaar lichaam op Bonaire (gestart in 2019) om de geitenhouderij te professionaliseren. Hierdoor hoeft het vee niet meer te grazen in de publieke ruimte. Ook zal het slachthuis worden gerenoveerd. In de komende jaren stellen het Rijk en de openbare lichamen voor de eilanden een programma op om het vrij grazend vee uit de publieke ruimte te verwijderen. Op Saba is reeds gestart met het opzetten en uitvoeren van een dergelijk programma. Voor Bonaire en Sint Eustatius wordt een start gemaakt in 2021.

Invloed COVID-19

De COVID-19-pandemie raakt de eilanden hard. In 2020 was het zeer beperkt mogelijk om de eilanden te bezoeken. Dit had grote gevolgen voor de toeristische industrie, maar ook voor het beheer van de natuurparken. Door de afwezigheid van toerisme liepen de openbare lichamen inkomsten mis vanuit de gebruiksvergoedingen voor de natuurparken. Met deze vergoedingen financieren de openbare lichamen een belangrijk deel van het natuurbeheer via de natuurorganisaties. Eind 2020 is de minister van LNV, mede na aandringen van de Kamer, de openbare lichamen van de eilanden tegemoetgekomen met een aanvulling op hun begroting. Dankzij deze middelen konden de eilanden de uitvoering van het natuurbeheer waarborgen.

4.3 Regeling Versneld natuurherstel

De regeling Versneld natuurherstel is aangekondigd in de Kamerbrief 19 februari 2020. Het Rijk stelt € 125 miljoen beschikbaar aan terreinbeherende organisaties om maatregelen voor natuurherstel en -verbetering uit te voeren. De maatregelen worden uitgevoerd om de instandhoudingsdoelstellingen van stikstofgevoelige habitats te realiseren. Het Rijk zet voor deze regeling twee financiële instrumenten in voor:

1. De subsidiemodule Versneld natuurherstel voor particuliere terreinbeherende organisaties in de Regeling nationale EZK- en LNV-subsidies, met een omvang van € 81,6 miljoen. In de eerste tranche van deze regeling, die in februari 2021 is opengesteld, is voor circa € 50 miljoen aan projecten aangevraagd. Openstelling van de tweede tranche is voorzien voor het eerste kwartaal van 2022. De projecten moeten binnen drie jaar na het moment van beschikking zijn afgerond.
2. Een directe opdracht aan Staatsbosbeheer via de Wet verzelfstandiging Staatsbosbeheer, met een omvang van € 38,4 miljoen. De opdracht heeft een looptijd tot en met het eerste kwartaal van 2023 (tot aan het broedvogelseizoen).

Beide instrumenten maken deel uit van het pakket aan maatregelen dat tot doel heeft om de natuur te versterken en zijn onderdeel van de structurele stikstofaanpak (Kamerbrief 24 april 2020). De resterende € 5 miljoen is gereserveerd voor uitvoerkosten.

Maatregelen en voorbeeldprojecten

Maatregelen die onder deze regeling getroffen worden, zijn gebaseerd op de PAS-herstelstrategieën. Dit geeft de wetenschappelijke borging dat de maatregelen daadwerkelijk effectief zijn. Voorbeelden zijn: een intensivering van het vegetatiebeheer, zoals maaien, plagen en chopperen, en (hydrologisch) systeemherstel. De maatregelen mogen zowel binnen als buiten de Natura 2000-gebieden worden getroffen. Wel moet onderbouwd worden dat ze bijdragen aan verbetering of herstel van de stikstofgevoelige doelen waarvoor het betreffende Natura 2000-gebied is aangewezen. Enkele voorbeelden van maatregelen die in 2020 zijn ingediend:

- **Chopperen Duinen Terschelling**

Begin 2021 worden op Terschelling droge heide en natte valleien gechoppen: vegetatie en een deel van de bovenste humuslaag worden op verschillende locaties verwijderd. Hiermee worden de opgehoede stikstofverbindingen gedeeltelijk verwijderd.

- **Herstel natuurlijke waterkringloop Holtingerveld**

In dit natuurgebied met onder meer de Havelterberg is houtopslag verwijderd en is de sloot gedempt om de natuurlijke waterkringloop te herstellen.

- **Huinrichting voormalige landbouwpercelen naast Leenderbos**

In het dal van de Oude Strijper Aa is landbouwgrond vrijgekomen naast het Leenderbos die als natuurgebied wordt ingericht. Sinds vorig jaar wordt de voedselrijke bovengrond afgegraven. Deze circa 25 hectare helpt het Natura 2000-gebied Leenderbos robuuster te maken en de stikstofgevoelige habitattypen daar te herstellen.

4.4 Ontsnippering

Door de aanleg van wegen, vaarwegen en spoorwegen zijn natuurgebieden in Nederland in de afgelopen decennia versnipperd geraakt. In het wild levende dieren zijn daardoor steeds meer vast komen te zitten in een onnatuurlijk klein leefgebied. Daarom werken Rijk en provincies ook aan het realiseren van natuurlijke verbindingen tussen natuurgebieden door de aanleg van ecoducten, ecoduikers, faunatunnels en makkelijk uitbreidbare oevers rondom bestaande riksinfrastructuur. Veel van deze voorzieningen worden intensief gebruikt door de dieren waarvoor ze bedoeld zijn. Het hiertoe opgestelde Meerjarenprogramma Ontsniipering is in 2018 afgerond. Op dat moment waren 28 knelpunten nog niet (definitief) opgelost, omdat de hiertoe uit te voeren maatregelen gekoppeld waren aan grote, nog uit te voeren infrastructuurprojecten. In deze voortgangsrapportage rapporteren Rijk en provincies over de realisatie van de 28 nog op te lossen knelpunten. In 2020 zijn 3 knelpunten opgelost. Daarmee zijn nu in totaal 15 van de 28 knelpunten opgelost. Er resteren derhalve nog 13 knelpunten, die de komende jaren definitief worden opgelost.

Nationale parken

De ontwikkeling van de nationale parken heeft in 2020 een impuls gekregen dankzij de openstelling van de regeling Tijdelijke ondersteuning nationale parken. Twintig nationale parken (bestaande parken en parken in oprichting) hebben begin 2021 subsidie ontvangen. Met hun gebiedsaanpak brengen zij de ambities uit de 'standaard nationale parken' dichterbij. De twintig parken hebben visies, plannen en strategieën opgesteld conform de standaard, en/of willen activiteiten uitvoeren op het gebied van organisatie, communicatie, educatie en onderzoek. De nationale parken werken de komende drie jaar aan de uitvoering van de plannen, die naar verwachting in 2024 afgerond zijn. De financiering van de uitvoering komt voor rekening van LNV en de regio's, regelmatig ook met provinciale steun.

Twee aanvragen nieuwe parken

In 2020 zijn er twee nieuwe statusaanvragen ingediend voor het oprichten van een nationaal park. Het gaat om de parken Van Gogh in de provincie Noord-Brabant en Hollandse Duinen in de provincie Zuid-Holland. Voor de toetsing van de statusaanvragen wordt een Commissie Nationale Parken onder leiding van de Rijksadviseur voor de Leefomgeving ingesteld. Deze commissie adviseert aan de minister van LNV.

BIJLAGEN

Bijlage 1

Voortgang in verwerving, inrichting en overzicht van de landnatuur binnen het NNN (in ha), 2011-2020 per provincie. Ook de resterende inrichtingsambities voor de realisatie van het NNN (tot 2027) zijn opgenomen.

De totale resterende inrichtingsambitie van de twaalf provincies samen is groter dan het resterende deel van de 80.000 ha die zijn afgesproken in het Natuurpact. Conform het Natuurpact zou er namelijk nog 35.679 ha (=80.000 - 44.321) moeten worden ingericht tot 2027, maar provincies hebben daarnaast nog een aanvullende ambitie van 6.908 ha waarmee de totale resterende inrichtingsambitie uitkomt op de getoonde 42.587 ha.

Ieder jaar vinden datacorrecties plaats. De oorzaak is onder meer gelegen in de complexiteit om (gedetailleerde) geo-informatie zorgvuldig te registreren en te abstraheren naar landelijke overzichten. In de volgende VRN komt een overzicht van de datacorrecties in de achterliggende jaren, inclusief uitleg. Dit kan leiden tot een bijstelling van de gerealiseerde inrichting en restambitie.

Provincie	Verwerving 2011 t/m 2020 in hectares	Inrichting 2011 t/m 2020 in hectares	Natuur in het NNN			Resterende Inrichtingsambitie in hectares
			met SNL-subsidie, in hectares	zonder SNL-subsidie, in hectares	totaal, in hectares	
Drenthe	2.662	6.718	54.276	6.690	60.966	6.880
Flevoland	8	523	23.691	2.580	26.271	105
Fryslân	1.385	3.852	59.056	21.132	80.189	3.961
Gelderland	2.825	5.260	89.365	43.456	132.821	3.154
Groningen	1.602	3.776	16.092	5.279	21.371	3.029
Limburg	2.104	2.824	32.694	16.352	49.046	1.415
Noord-Brabant	4.498	5.958	82.046	37.056	119.102	9.242
Noord-Holland	2.614	5.326	27.312	24.563	51.875	4.698
Overijssel	2.688	4.941	45.314	14.153	59.466	3.692
Utrecht	1.001	1.951	21.686	9.553	31.239	2.319
Zeeland	444	1.075	17.809	22.098	39.907	799
Zuid-Holland	1.070	2.116	19.597	6.402	25.999	3.293
Totaal	22.901	44.321	488.937	209.316	698.253	42.587

Bron: VRN-rapportages 1 t/m 6 & GIS-data 7e VRN

Bijlage 2

Groot Water	Programma	Nr. Activiteit	In voorbereiding	In uitvoering	Uitgevoerd
Algemeen	KRW-Verbeterprogramma 2015-2021	1 Maatregelen in Rijkswateren gericht op herstel en ontwikkeling waterplanten en op verbeteren vismigratie. Zoals aanleg nevengeulen, aanleg natuurvriendelijke oevers (bij rivieren en grote meren), uiterwaardverlaging, aanleg gebieden die door getij overstroomen en droogvallen (rivieren, estuarium, kust), waterbodemsanering, aanleg vispassages en passerbaar maken sluizen, stuwen en gemalen voor vissen.			●
Noordzee	Natura 2000	2 Beheerplan Doggersbank, Klaverbank en Friese Front vastgesteld. 3 Beheerplan Voordelta, Noordzeekustzone en Vlakte van de Raan. 4 Aanwijzen Bruine Bank.	●		●
	Noordzeeakkoord (NZA)/Visserij in beschermde gebieden (VIBEG)	5 Sluiten delen Noordzeekustzone en Vlakte van de Raan voor visserij.			●
		6 Aanpassen gesloten gebieden Noordzeekustzone. 7 Sluiten delen Doggersbank, Klaverbank, Borkumse Stenen, Centrale Oestergronden en Friese Front. 8 Verduurzamingsmaatregelen zoals beperken vistijd, beperken gewicht vistuig en aanpassen visnetten gericht op verminderen bijvangst. 9 Verkennen uitkoopregeling vergunningen garnalenvisserij.	● ● ● ●		
	Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM)	10 Instellen bodembeschermingsgebied Borkumse Stenen. 11 Instellen bodembeschermingsgebied op Centrale Oestergronden en Friese Front. 12 Maatregelen mariene ecosysteem, exoten, vergroting voedselrijkdom (eutrofiëring), vervuilende stoffen, zwerfvuil en onderwatergeluid.	● ● ●		
	Windmolens in de Noordzee	13 Ontwikkelen windmolens in combinatie met multifunctioneel gebruik.	●		
Waddenzee	Natura 2000	14 Beheerplannen Waddengebied vastgesteld.			●
	Programma Rijke Waddenzee	15 Stroomlijnen en bundelen bestaande initiatieven natuurherstel, onder andere uitvoeren Actieplan Broedvogels.		●	
		16 Verduurzamen medegebruik Waddenzee. Onder andere opstellen zoneringekaart voor duurzaam toerisme (waarbij kwetsbare plekken worden ontzien).		●	

Groot Water	Programma	Nr. Activiteit	In voorbereiding	In uitvoering	Uitgevoerd
		17 Extra impulsen voor realiseren nieuwe initiatieven. Onder andere pilots voor natuurverbetering, zoals herintroductie platte oester. En pilots voor zoutadaptatie, zoals introductie zilte teelten.			●
		18 Verduurzamen mossel- en garnalenvisserij in relatie tot natuurherstel. Onder andere uitvoeren Mosselconvenant op basis waarvan geïnvesteerd is in mosselzaadvang-installaties. In samenhang hiermee gebieden voor deze visserij sluiten.			●
		19 Ontwikkelen actieprogramma Swimway (herstel van vispopulaties).	●		
		20 Ontwikkelen Oost-Atlantische flywaymonitoring is afgerond.			●
		21 Pilots onderwaternatuur, onder andere biohut (kraamkamer voor opgroeien jonge vis) en walviskadaver (kadaver op geschikte plek in Waddenzee laten vergaan en dit monitoren).	●		
		22 Initiatieven voor duurzaam Werelderfgoedtoerisme, onder andere Actieplan Vaarrecreatie Waddenzee en op te stellen Belevingskaart Waddenkust.			●
		23 Programma om de duisternis te versterken (Dark Skye Waddengebied) is afgerond.			●
		24 Integrale dijkversterkingsprojecten waddenkust in dijkvakken Koehoal-Lauwersmeer en Lauwersmeer-Vierhuizergat. Met onder andere zoet-zoutverbindingen, meer natuurlijke overgang water-dijk, vistrekvoorzieningen en kwelderontwikkeling.	●		
		25 Verbeteren landschappelijke kwaliteit Werelderfgoed Waddenzee. Bijvoorbeeld landschapsvervuilende, leegstaande gebouwen verwijderen. Duurzame werelderfgoedvisserij (initiatieven voor kleinschalige, lokale en seizoensgebonden visserij).			●
		26 Organiseren onderwatercafés: presentatie en discussie om draagvlak van en begrip over onderwaternatuur te vergroten.			●
		27 Onderzoek sedimentbalans Waddenzee, verspreiding residuen medicijnen in Waddenzee en effect klimaatverandering op vogels in waddengebied.			●
	Regiodeal	28 Project Holwerd aan Zee (herstel relatie met Waddenzee door zoet-zoutverbinding; ecologische én economische kansen).	●		
Eems-Dollard	Natura 2000	29 Beheerplan Eems-Dollard.	●		
	Integraal Managementplan Eems-estuarium	30 Pilot herstel mosselbanken op de Hond-Paap.			●
	Programma Eems-Dollard 2050	31 Brede Groene Dollarddijk: verbreden dijk in combinatie met natuurontwikkeling en -herstel (Klutenplas).			●
		32 Ecologisch herstel polder Breebaart.			●
		33 Kleirijperij: rijpen van slijb uit kwelders, havens en vaargeulen. Voor toepassingen in dijkversterkingen, structuurverbetering landbouwgrond en bouwmateriaal.			●

Groot Water	Programma	Nr. Activiteit	In voorbereiding	In uitvoering	Uitgevoerd
IJsselmeergebied		34 Aanleg Dubbele Dijk, waarbij in tussengebied tussen bestaande zeedijk en nieuwe dijk een zilt gebied wordt gemaakt. Hierin worden zilte gewassen en kokkels geteeld en slib ingevangen.			●
		35 Aanleg Rijke dijk tussen Eemshaven en Delfzijl in combinatie met een aantrekkelijker gebied voor vissen en vogels, met een palenbos en getijdepoelen.			●
		36 Project Marconi buitendijken (versterken maritiem karakter Delfzijl).			●
		37 Onderzoek hydromorfologische verbetering estuarium.			●
		38 Praktijkproeven buitendijkse en binnendijkse slibsedimentatie.	●		
		39 Pilots Waddenslib (verrijken zandgronden met slib) en ophogen landbouwgronden (ophogen kleigronden met slib).			●
	LIFE-IP Deltanatuur	40 Blue carbon Eems/Dollard: verkennen opslag koolstof in kwelders.	●		
	Actieplan toekomstbestendig visserijbeheer	41 Afstemmen vangstcapaciteit op hoeveelheid te onttrekken vis.	●		
	Gebiedsagenda IJsselmeer 2050	42 Aanleg 3.000 ha Marker Wadden.		●	
		43 Natuurvriendelijke oeverinrichting Noord-Hollandse Markermeerkust.	●		
		44 Oostvaardersovers: waterverbindingen tussen Oostvaardersplassen, Lepelaarsplassen en Markermeer. Ecologische inrichting oeverzone Markermeer tussen Almere en Lelystad.	●		
		45 Ecologische inrichting Wieringerhoek en zoet-zoutpassages IJsselmeer-Waddenzee en IJsselmeer-boezemwateren Noord-Holland.	●		
		46 Maatregelen langs Friese IJsselmeerkust gericht op ondersteuning Natura 2000-doelen en visbevorderende maatregelen.	●		
		47 Aanpassen inrichting en waterpeil oeverzones Noord-Hollandse kust. Aanleggen vispassages naar het Markermeer.		●	
		48 Realiseren ondiep/luw/zandig gebied met waterplanten en land-waterovergangen nabij Hoekelingsdam en in Trintelzand.			●
		49 Verduurzamen IJsselmeervisserij: een economisch rendabele en duurzame beroepsvisserij met een vangstcapaciteit die past bij de ontwikkelingen in draagkracht van het watersysteem IJsselmeer-Markermeer.	●		
Zuidwestelijke Delta	Besluit beheer Haringvlietsluizen	50 Haringvlietsluizen op een kier voor vismigratie.			●
	Getij Grevelingen	51 Doorlaatmiddel Brouwersdam voor introductie van beperkt getij, voor waterkwaliteit en natuur.	●		

Groot Water	Programma	Nr. Activiteit	In voorbereiding	In uitvoering	Uitgevoerd
Aanpak Zandhonger Oosterschelde	Aanpak Zandhonger Oosterschelde	52 Aanleg Flakkeese Spuisluis voor betere waterkwaliteit Grevelingenmeer.			●
		53 Klimaatbuffer van zand bij Oesterdam voor waterveiligheid, natuur en innovatie.			●
		54 Doorlaatmiddel bij Rammegors voor herstel slikken en schorren.			●
		55 Zandsuppletie Roggenplaat voor leefgebied vogels en zeehonden.			●
	Onderzoek Rijkswaterstaat	56 Zandsuppletie Galgeplaat voor leefgebied vogels en zeehonden.	●		
		57 Sedimentpilot monding Westerschelde. Over bijdrage zandsuppleties aan waterveiligheid en natuurlijkheid Schelde-estuarium met oog op klimaatverandering.	●		
Westerschelde	Natuurpakket 600 ha estuariene natuur	58 Ontpolderen Hedwige polder (312 ha). Graafwerkzaamheden voor geulen- en krekenstelsel en nieuwe dijken in grote lijnen gereed.		●	
		59 Ontpolderen Perkpolder (35 ha).			●
		60 Ontpolderen Het Zwin (12 ha).			●
		61 Gecontroleerd gereduceerd getij Waterdunen (121 ha). Getijdeduiker is in werking.			●
		62 Buitendijkse maatregelen Baalhoek en Knuitershoek (60 ha).			●
		63 Buitendijkse maatregelen Bath (27 ha): aanleggen 8 strekdammen.			●
		64 Buitendijkse maatregelen Ossenisse (26 ha): uitvoeren stroomsnelheidverlagende werkzaamheden.			●
		65 Buitendijkse maatregelen Zimmerman (17 ha): aanleggen 3 strekdammen.	●		
		66 Vergroten laagdynamisch riviermilieu: projecten Meanderende Maas Ravenstein-Lith en dijkverlegging bij Paddenpol Zwolle-Olst.	●		
		67 Realiseren robuuste rivernatuur in IJssel-Vecht Delta.	●		
Grote Rivieren	Programma Ruimte voor de Rivier	68 Diverse projecten natuurontwikkeling.			●
	Programma Maaswerken	69 Diverse projecten natuurontwikkeling.			●
	Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG)	70 6.685 ha natuurontwikkeling in uiterwaarden. Hiervan is 6.424 ha verworven en 5.744 ha ingericht en in beheer. Het NURG-programma is afgesloten.			●

COLOFON

Dit is een uitgave van het Interprovinciaal overleg (IPO) en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). Deze uitgave is tot stand gekomen met ondersteuning door BIJ12.

Refereren aan de Voortgangsrapportage Natuur kan als volgt:

IPO en LNV (2021), Zevende Voortgangsrapportage Natuur, Den Haag

IPO - HUIS VAN DE PROVINCIES

Herengracht 23
2511 EG Den Haag
070 888 1212
www.ipo.nl

BIJ12

Leidseveer 2
3511 SB Utrecht
085 486 22 22
www.bij12.nl

MINISTERIE VAN LANDBOUW,

NATUUR EN VOEDSELKVALITEIT
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag
070 379 8911
www.rijksoverheid.nl/lnv

VORMGEVING EN EINDREDACTIE:

Gloedcommunicatie

FOTOGRAFIE:

Cover en pag. 32: wandelaars op de Marker Wadden (fotograaf Martin Stevens);
pag. 7: natuurerrein de Keijenberg bij Renkum (fotograaf Sjon Heijenga);
pag. 36: wulp (fotograaf Jannie Timmer);
pag. 43: Noordzee bij Bergen aan Zee (fotograaf Sjon Heijenga);
pag. 48: kluten (fotograaf Jannie Timmer);
pag. 52: nationaal park Sallandse Heuvelrug (fotograaf Willemina Heijenga)

Den Haag, november 2021